Savez za oružanu brobu i zemaljska armija u Poljskoj od 1939. do 1945. godine

Jagodar, Josip

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:522528

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository

zir.nsk.hr

UNIRI DIGITALNA KNJIŽNICA

Image not found or type unknown

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Josip Jagodar

Savez za oružanu borbu i Zemaljska armija u Poljskoj od 1939. do 1945. godine

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2015.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

Josip Jagodar

Savez za oružanu borbu i Zemaljska armija u Poljskoj od 1939. do 1945. godine

DIPLOMSKI RAD

Dipomski studij: Povijest/Hrvatski jezik i književnost

Mentor: prof. dr. sc. Darko Dukovski

Rijeka, lipanj 2015.

Sažetak

Ovaj rad donosi pregled povijesti Saveza za oružanu borbu i Zemaljske armije koja je djelovala u Poljskoj 1939. – 1945. Naglasak je na vojnoj povijesti i vojnoj terminologiji. Na početku rada donosi se kratak pregled vojno-političke povijesti Njemačke i SSSR-a jer su one okupirale i podijelile Poljsku na njemački i sovjetski dio 1939. godine. Potom se opisuje način na koji je Poljska okupirana, tj. koji je bio omjer snaga njemačkih, sovjetskih i poljskih trupa. Nadalje, opisuje se formiranje vojno-političke organizacije koja je do kraja rata uspjela okupiti nekoliko stotina tisuća boraca koji su bili raspoređeni u borbeni i propagandni sektor te tajne službe. U radu se navodi kako je išao proces formiranja različitih diverzantnih skupina koje su izvele nekoliko desetaka tisuća napada na njemačke i sovjetske trupe. Donosi se i struktura upravljanja Saveza za oružanu obranu i Zemaljske armije. Navode se glavni zapovjednici koji su rukovodili skupinama i osmišljavali različite akcije. Detaljno se prikazuje na koji način se organizacija opremala te iz kojih izvora su se vojnici naoružavali. U radu se navode najvažnije i najveće akcije koje je izveo Savez za oružanu obranu i Zemaljska armija, te tragedije koje su doživjeli Poljaci, osobito Varšavski ustanak (1944. godine).

Ključne riječi: Drugi svjetski rat, Poljska (1939. – 1945.), Zemaljska armija, Savez za oružanu obranu

Sadržaj:

Uvod 1
1. Njemačka i SSSR neposredno prije izbijanja Drugog svjetskog rata 4
1.1. Njemačka prije Drugog svjetskog rata 4
1.1.1. Vojni savezi i ugovori 5
1.1.2. Gospodarske prilike u Njemačkoj 6
1.1.3. Vojne i političke akcije neposredno prije početka Drugog svjetskog rata 6
1.2. SSSR uoči Drugog svjetskog rata 8
1.2.1. Gospodarske prilike i vojne akcije SSSR-a uoči Drugog svjetskog rata 8
2. Okupacija Poljske 1939. godine 10
2.1. Poljsko pitanje prije okupacije 1939. godine 10
2.2. Napad na Poljsku i okupacija 11
3. Služba za obranu Poljske i Savez za oružanu borbu 1939. – 1942. 15
3.1. Prve poljske oružane formacije 15
3.2. Poljski otpor nakon rujna 1939. 16
3.3. Formiranje političko-vojne strukture za borbu protiv okupatora 16
3.3.1. Struktura Službe za pobjedu Poljske 18
3.4. Savez za oružanu borbu 19
3.4.1. Naoružavanje članova ZWZ-a 22
3.4.2. Akcije koje su provodili članovi ZWZ-a 24
4. Zemaljska armija u razdoblju od 1942. do 1944. 26
4.1. Organizacije koje su pristupile AK-u 27
4.2. Neke od akcija koje je AK proveo od 1942. do 1944. godine 30
5. Varšavski ustanak 1944. 33
5.1. Napadi AK-a i protunapadi Nijemaca 34
5.2. Žrtve Varšavskog ustanka 37
6. Zemaljska armija od Varšavskog ustanka do kraja rata 1945. 39
Zaključak 41
LITERATURA I IZVORI: 44

Uvod

Savez za oružanu borbu i Zemaljska armija su organizacije (Zemaljska armija razvila se iz Saveza za oružanu borbu) koje su se formirale u okupiranoj Poljskoj u vrijeme Drugog svjetskog rata (1939. – 1945.) te borile protiv njemačkih i sovjetskih snaga i njihovih suradnika. Ova je tema aktualna u posljednjih nekoliko godina, ne samo poljskim, nego i svjetskim povjesničarima koji se bave suvremenom poviješću, osobito događajima vezanim uz razdoblje Drugog svjetskog rata. Treba napomenuti kako je ova tematika istraživana i ranije, ali nije mogla biti do kraja istražena zbog društveno-političkih situacija koje su bile vodeće na prostoru Poljske do kraja 80.-ih i početka 90.-ih godina XX. stoljeća (komunizam).

U hrvatskoj historiografiji nije napisano gotovo ništa o ovoj temi. Nije napisan nijedan znanstveni članak, nijedna knjiga, koja se bavi vojnim, političkim ili nekim drugim aspektom djelovanja Saveza za oružanu borbu ili Zemaljske armije. U različitim knjigama i znanstvenim člancima nailazimo na podatke kakvo je bilo stanje u Poljskoj do 1939. godine te nakon 1945. godine, ali ratnog razdoblja (1939. – 1945.) gotovo da i nema. Pojedini povjesničari spominju da je postojala neka organizacija i pokret otpora, ali ne ulaze u dublje analize i istraživanja kako bi naveli i pojasnili kakva je to bila organizacija. Što se tiče Europe i svijeta, do danas je objavljeno nekoliko desetaka knjiga i stotine članaka koje se bave Savezom za oružanu borbu i Zemaljskom armijom. Najviše literature je na poljskom jeziku, ali ne nedostaje ni literature na engleskom, njemačkom ili ruskom jeziku. U ovom radu korištena je literatura na poljskom, engleskom i njemačkom jeziku te jedan članak na francuskom jeziku. Literatura na hrvatskom i srpskom jeziku zastupljena je većinom u prva dva poglavlja ovog rada.

Što se tiče samog termina, treba naglasiti kako u hrvatskoj historiografiji neki povjesničari koriste termin *Armija Krajowa* (izvorni poljski naziv *Armia Krajowa*), dok neki prevode naziv na hrvatski i koriste termin Zemaljska armija. U ovom radu koristit ćemo termin Zemaljska armija te ćemo i sve ostale termine vezane uz unutarnje političke i vojne organizacije, koje su nastale unutar Saveza za oružanu borbu i Zemaljske armije, prevoditi na hrvatski jezik. Uz prijevode ćemo navoditi i izvorne nazive na poljskom jeziku te prijevode na engleskom jeziku po kojemu su određeni termin poznati u svjetskoj historiografiji. Ovaj rad nastao je temeljem istraživanja na recentnoj literaturi i objavljenim dokumentima, a

korištena je komparativna te kvalitativna metoda rada obrade podataka. U radu je vidljivo da se oko nekih podataka nisu usuglasili svi povjesničari te ćemo navesti različita mišljenja oko pojedinih statističkih podataka, ali i uzroka pojedinih događaja koji su se dogodili između 1939. i 1945. godine.

Kako o ovoj tematici u hrvatskoj literaturi nije ništa konkretno napisano, odlučili smo obogatiti hrvatsku historiografiju radom koji će se baviti Zemaljskom armijom, osobito s aspekta vojne povijesti. Kako bismo prikazali zbog čega je uopće došlo do formiranja Saveza za oružanu borbu i Zemaljske armije, na početku rada navest ćemo razloge zbog kojih je došlo do njemačke i sovjetske okupacije Poljske u rujnu 1939. godine. U prvom poglavlju kratko se opisuje društveno-vojno-političku situaciju od dolaska Adolfa Hitlera na vlast u Njemačkoj od 1933. do 1939. godine. Poseban osvrt daje se na vojne saveze i ugovore koje je Njemačka potpisala u predratnom razdoblju jer je i njima Nijemcima prešutno odobravana uporaba vojne sile kako bi postigla zacrtane ciljeve. U posljednjem dijelu o Nijemcima spominju se akcije pripajanja Austrije i Čehoslovačke Njemačkoj, te dolaska *Wehrmachta* na granicu s Poljskom. U drugom potpoglavlju govori se o SSSR-u od 1934. do 1939. godine. U najkraćim crtama spominju se najvažnije odluke koje je donio Staljin, a vezane su uz odnose SSSR-a i Poljske. Na kraju se navode akcije Crvene armije u Europi i Aziji neposredno prije početka Drugog svjetskog rata.

Drugo poglavlje bavi se okupacijom Poljske od strane Nijemaca i Sovjeta. U ovom dijelu prikazuje se stanje poljske vojske te vojne akcije izvedene od 1. rujna 1939. do 27. rujna 1939. kada je okupirana i Varšava. Uspoređuju se omjeri snaga u ljudstvu i naoružanju koje je posjedovala njemačka i sovjetska vojska te poljska vojska. Ukazuje se i na pozicije koje su zauzele Velika Britanija i Francuska zbog kojih je Poljska prije rata odgađala mobilizaciju vojske. Posebno se naglašava na koji način i kada (ni)su Velika Britanija i Francuska pomogle Poljskoj. Na kraju poglavlja navodi se kako je društveno i politički podijeljena Poljska 1939. godine nakon što je bila okupirana od strane Njemačke i SSSR-a.

Treće poglavlje govori o formiranju prvih obrambenih jedinica od njemačkih i sovjetskih napada. One su tajno mobilizirane od lipnja do rujna 1939. godine. Nakon što je Poljska okupirana stvorena je tzv. *Podzemna organizacija* koja je imala političku i vojnu upravu, a bila je podređena Izbjegličkoj poljskoj vladi u Parizu (od lipnja 1940. u Londonu). Prva podzemna organizacija bila je Službu za pobjedu Poljske, koja je nedugo nakon oformljivanja promijenila vodstvo i ime u Savez za oružanu borbu (ZWZ), koji je bio aktivan

od 1939. – 1942. Navodi se struktura ZWZ-a, akcije koje su provodili, zapovjednici i način na koji su se članovi ZWZ-a naoružavali. Obrađuju se i zločini koje su Nijemci i Sovjeti počinili nad poljskim stanovništvom, posebno Katynska tragedija.

Četvrto poglavlje govori o Zemaljskoj armiji (AK) od 1942. do 1944. godine. Navode se organizacije koje su se priključile Zemaljskoj armiji u borbi protiv okupatora. Potom se obrađuju akcije koje su provedene u navednom razdoblju. Unutar poglavlja iznose se i statistički podaci kojima se potvrđuje uspješnost akcija AK-a. U poglavlju se detaljno opisuju novonastale jedinice unutar AK-a koje su bile specijalizirane za sabotiranje i propagandu.

U petom poglavlju tema je Varšavski ustanak (1944.). U ovom poglavlju opisuje se situacija u Varšavu od sredine 1944. godine pa do kolovoza kada je i započeo Ustanak. Iznose se podaci o broju ljudi i naoružanju koje su članovi AK-a uspjeli prikupiti tijekom godina okupacije. U poglavlju se spominje i pomoć Velike Britanije i SSSR-a u dopremanju zaliha prijekopotrebnih za preživljavanje boraca AK-a. Opisuje se tijek Ustanka te najvažnije bitke. Na kraju se navodi broj žrtava (uključujući i civilne).

Posljednje poglavlje bavi se Zemaljskom armijom nakon Varšavskog ustanka. Prikazuje se stanje u AK-u, novo vodstvo i preokret u odnosima s Crvenom armijom i SSSR-om koji „oslobađa“ Poljsku. Opisuje se sustavno gašenje AK-a te kraj djelovanja i postojanja AK-a (1. srpnja 1945.).

1. Njemačka i SSSR neposredno prije izbijanja Drugog svjetskog rata

Na početku rada potrebno je ukratko prikazati društveno-političku situaciju u Njemačkoj i SSSR-u prije početka Drugog svjetskog rata jer navedene države igraju najveću ulogu (uz Italiju, Veliku Britaniju i Francusku) u budućem europskom poretku. Neki aspekti, poput ekonomskog, društvenog, političkog i vojnog stanja, moraju se istaknuti i navesti jer oni igraju ključnu ulogu u europskoj i svjetskoj povijesti XX. stoljeća. Zbog njih je i došlo do izbijanja Drugog svjetskog rata te krvoprolića koje je trajalo 6 godina. No, za ovu temu najvažnije je prikazati Njemačku situaciju i stanje u SSSR-u jer su navedene države izvršile agresiju na Poljsku u rujnu 1939. godine. Uloga Velike Britanije i Francuske je isto važna, ali ne u kontekstu u kojemu nastaje ovaj rad.

1.1. Njemačka prije Drugog svjetskog rata

Kratak prikaz Njemačke situacije započinjemo velikom gospodarskom krizom koja je Njemačku zahvatila 1930. godine. Nezaposleni radnici i seljaci okupili su se u Komunističkoj partiji Njemačke jer je ona zastupala njihove interese. Industrijski magnati, pruski junkeri i konzervativni časnici podržavali su Nacionalnu socijalističku njemačku radničku stranku (naciste) koja je imala svoju i svoje vlastite oružane snage (SA i SS). Smatrali su da oni mogu ugasiti revolucionarni pokret i da se oni mogu boriti protiv SSSR-a. Kako bi postigli svoje ciljeve, nacisti su koalirali sa socijaldemokratima pa je tako Adolf Hitler 30. siječnja 1933. postao Kancelar Njemačke. Godine 1934. postao je i Predsjednikom Republike[1] te se proglasio Führerom[2]. Kada je preuzeo vlast uveo je diktaturu. Započeli su masovni progoni, ubojstva, teror i deportacije. Plan mu je bio očistiti Njemačku od komunista, Židova te svih neistomišljenika. U to vrijeme zabranjene su i sve stranke, a njihovi su vođe bili ubijeni ili su bili zatvoreni u koncentracijskim logorima. Kako su nacisti počeli novačiti u vojsku sve veći broj ljudi, 14. listopada 1933. godine Njemačka je napustila Ligu naroda, a 16. svibnja 1935. odbacila je sva ograničenja nametnuta Versajskim ugovorom. Počelo je stvaranje nove njemačke vojske – *Wehrmachta*. Kako bi vojska služila nacističkoj stranci, dana 21. svibnja

[1] Nakon smrti predsjednika Hidenburga (Paul Ludwig Hans Anton von Beneckendorff i von Hindenburg), Hitler si je prigrabio u funkciju Predsjednika Republike 19. kolovoza 1934. godine (usp. J. Marjanović i dr., *Drugi svetski rat*, Mladost, Beograd, 1969., str. 34.).
[2] J. Marjanović i dr., nav. dj., str. 32.

1935. donesen je obrambeni zakon u kojemu je pisalo da oružane snage trebaju *izvršavati i boriti se za ciljeve nacističke stranke*. Hitler i njegovi suradnici okupili su oko 8 milijuna vojnika koje su počeli obučavati za rat. Liga naroda nije mogla utjecati na Njemačku jer je i ona proživljavala krizu[3]. Velika Britanija potpisala je Pomorski sporazum s Njemačkom 18. lipnja 1935. Njime je dala suglasnost da Njemačka poveća svoju ratnu flotu preko granica, a koja joj je bila određena versajskim mirovnim ugovorom. Osim što se širila u vojnom pogledu, nacistička stranka jačala je i druge fašističke stranke i pokrete[4] u Europi propagandom i materijalnom pomoći. [5]

1.1.1. Vojni savezi i ugovori

Njemački nacisti započeli su pregovore s fašistima kako bi lakše provodili svoju politiku u Europi. Tako su 25. listopada 1936. godine Italija i Njemačka oformile savez: osovina Rim–Berlin, da bi 25. studenoga 1936. Njemačka potpisala s Japanom Antikominternski pakt. Ovom paktu se 6. studenoga 1937. godine pridružila i Italija. Nakon što su sklopljeni savezi, trebalo se osigurati od neželjenih napada. Tako je Njemačka potpisala deklaraciju o nenapadanju s Velikom Britanijom 30. listopada 1938. godine te deklaraciju o nenapadanju s Francuskom 5. prosinca 1938. godine. Na taj si je način Hitler osigurao mirne pripreme za buduće akcije i napade. Nadalje, kako bi se učvrstila vezu između Italije i Njemačke, dana 22. svibnja 1939. godine potpisan je Čelični pakt, kojim su se Njemačka i Italija međusobno obvezale da će ujediniti svoje snage kako bi *osigurale životni prostor i intervenirale vojnim snagama ako bi jedna od njih bila uvučena u rat s nekom drugom silom*.[6] Iste godine potpisan je i Molotov-Ribbentrop pakt (23. kolovoza 1939.), koji su potpisale Njemačka i SSSR. Ovim paktom zaključena je podjela Poljske. U drugom tajnom protokolu

[3] Kriza se u Ligi naroda javila zbog nesuglasnosti Velike Britanije i Francuske oko nekih vanjskih poslova (jedan od njih je i Pomorski sporazum), a od 1935. godine napuštaju Ligu naroda Paragvaj, Belgija (1936.), Čile i Venezuela (1938.), Mađarska, Peru, Albanija i Španjolska (1939.). Liga naroda je imala sve manji utjecaj na događaje koji su se zbivali u Europi i svijetu u drugoj *polovici 1930-ih godina* (J. Marjanović i dr., nav. dj., str. 35.).

[4] *Počele su se povezivati fašističke stranke i pokreti: Ognjeni mačevi i Francuska solidarnost u Francuskoj; Moslijevi (Mosley Oswald Ernald) fašisti u Velikoj Britaniji; Degrelov (Degrelle Leon) pokret u Belgiji; Kvislinzi (Quisling Vidkun) u Norveškoj; nacistička stranka pod vodstvom Seyss-Inquarta u Austriji; Strelasti križevi u Mađarskoj; Gvozdena garda u Rumunjskoj te fašističke organizacije u Jugoslaviji, Čehoslovačkoj i Poljskoj te fašisti u Španjolskoj, Portugalu, Argentini, Čileu i drugim državama* (J. Marjanović i dr., nav. dj., str. 36.)

[5] J. Marjanović i dr., nav. dj., str. 33-35.

[6] *Isto*, str. 38., 56.

između Njemačke i SSSR-a dogovoreno je da će SSSR slati sirovine u Njemačku te da će pomoći u gušenju *agitacije* u Poljskoj kada ju okupiraju.[7]

1.1.2. Gospodarske prilike u Njemačkoj

Nakon što su nacisti preuzeli vlast u Njemačkoj nastala je parola *topovi umjesto maslaca*. Iz ove parole razvidno je da su se Nijemci odlučili okrenuti proizvodnji oružja i naoružavanju svojih snaga. Pripremali su se za rat tako što su se oslanjali na svoju privredu kako ne bi ovisili o drugim državama. Uoči rata podmirivali su 82% svih potreba vlastitim proizvodima. Što se tiče teške industrije, proizvodnja je učetverostručena.[8] Osim sirovina iz Rusije, Nijemcima je pomoć dolazila iz SAD-a i Velike Britanije, čiji monopoli su im omogućili povećanje proizvodnje *sintetičkog benzina i kaučuka, te ustupali patente, odobravali novčanu pomoć za proizvodnu aviona, optičkih sprava, nikla, volframa, magnezija, uvođenju novih tehnoloških postupaka*.[9] Što se tiče vojne industrije, proizvodnja je 1939. godini (u odnosu na 1932. godinu) povećana za 12,5 puta[10].

1.1.3. Vojne i političke akcije neposredno prije početka Drugog svjetskog rata

Njemačka je od lipnja 1935. godine vršila tajne pripreme za remilitarizaciju Rajnske oblasti. Dana 7. ožujka 1936. godine njemačke su snage (tri bojne njemačke vojske) ušle u Rajnsku oblast. Nakon tog događaja Francuska vlada sazvala je sjednicu vlade[11], ali nije ništa poduzela jer se bojala reakcije Velike Britanije.[12] Kako je Njemačka nakon ovog poteza ostala nekažnjena, Hitler je odlučio da će preuzeti glavnu ulogu u Europi. Tako je na zapadnim

[7] C. L. Sulzberger, *Drugi svjetski rat*, Mladost, Zagreb, 1971., str. 21.
[8] Treba spomenuti kako je 1932. godine proizvedeno 19 000 tona aluminija, a 1939. godine proizvedeno je 194 000 tona aluminija (J. Marjanović i dr., nav. dj., str. 39.). Iz ove brojke razvidno je koliko je bio zaokret u industriji u samo nekoliko godina.
[9] J. Marjanović i dr., nav. dj., str. 39.
[10] Osim povećanja proizvodnje u vojnoj industriji u Njemačkoj, povećana je industrijska proizvodnja u vojne svrhe i u Italiji, SAD-u, Velikoj Britaniji i SSSR-u (usp. Marjanović i dr., nav. dj., str. 39 – 43.).
[11] Neki izvori navode kako je 1936. godine njemačka vojska bila slaba te su Nijemci mogli mobilizirati najviše 40 divizija, a Francuzi oko 100 dobro opremljenih divizija (J. Marjanović i dr., nav. dj., str. 46.).
[12] J. Marjanović i dr., nav. dj., str. 46.

njemačkim granicama izgradio utvrđenu *Siegfriedovu liniju*[13]. U isto vrijeme je u Španjolskoj izbio građanski rat (1936.–1939.). Njemačke su snage podupirale fašističkog generala Franco Francisca te je do kraja 1936. godine u Španjolsku poslano oko 20 000 vojnika i časnika kako bi pomogle fašistima. Do kraja rata Nijemci i Talijani poslali su u Španjolsku oko 300 000 vojnika i časnika.

Napetost je u Europi sve više rasla, a Hitler je 20. veljače 1938. godine održao govor u Reichstagu. Naveo je kako Njemačka ne može biti ravnodušna prema sudbini 10 milijuna Nijemaca u Austriji i Čehoslovačkoj te da treba nešto poduzeti. Nije dugo čekao. Dogovorio se s Mussolinijem da Austriju pripoji Njemačkoj. *Anschluss* se dogodio 15. ožujka 1938. godine kada je novi austrijski kancelar Arthur Seys Inquart potpisao Zakon o ujedinjenju[14]. Nedugo nakon *Anschlussa*, Hitler je izdao naredbu *Grün*. Njom je naredio da se Čehoslovačka *u bližoj budućnosti napadne i slomi* te da napad započne najkasnije 1. listopada 1938. godine. Osim toga, nagovorio je sudetske Nijemce da započnu s traženjem samouprave, a kasnije pripojenje Njemačkoj. Čehoslovačke vlasti morale su popustiti pod pritiskom Francuske i Velike Britanije koje su vodile politiku popuštanja spram Hitlera. Dana 29. rujna 1938. potpisan je *Münchenski sporazum*[15] kojim su Sudeti pripali Njemačkoj. Stanje u Čehoslovačkoj je postalo napeto jer su Slovačka i Potkarpatska Ukrajina zatražile autonomiju. Hitler je pozvao predsjednika Čehoslovačke Emila Háchu u Berlin te ga primorao da potpiše dokument kojim Čehoslovačku stavlja pod njemačku zaštitu. Isti dan, 15. ožujka 1939., njemačke jedinice ušle su u Prag, a Slovačka je proglasila nezavisnost. Sutradan je Hitler proglasio protektorat nad Moravskom i Češkom. Nekoliko dana kasnije, 22. ožujka 1939., litvanska je vlada bila primorana ustupiti Njemačkoj oblast oko pristaništa Memela. Na red je došla i Poljska.[16]

[13] Siegfriedova linija *je sustav njemačkih utvrda na Zapadnoj fronti u I. i II. svjetskom ratu. U I. svjetskom ratu zvala se i Hindenburgova crta, a u II. svjetskom ratu Zapadni bedem. Izgrađena na njemačkoj granici od Švicarske do Klevea na nizozemskoj granici. Bila je duga oko 600 km, a duboka 50–110 km. Izgrađena je 1937.–1938., a zimi 1944–45. na njoj su vođene velike borbe* (url: http://proleksis.lzmk.hr/45769/, pristupio 20. svibnja 2015,). *Sastojala se od 22 000 fortifikacijskih objekata, a nakon II. svjetskog rata je porušena* (url: http://www.hrleksikon.info/definicija/siegfriedova-linija.html, pristupio: 20. svibnja 2015.).

[14] Pripojenju Austrije su se neke države usprotivile, ali kako nije bilo većih reakcija, ono je prošao bez većih incidenata.

[15] Münchenski sporazum potpisan je nakon Četvorne konferencije koja se održala u Münchenu 29. rujna 1938. godine. Konferenciji su prisustvovali Adolf Hitler (Njemčka), Benito Mussolini (Italija), Arthur Neville Chamberlain (Velika Britanija) i Édouard Daladier (Francuska). Münchenskim sporazumom Čehoslovačka je od 1. do 10. listopada 1938. godine morala predati Nijemcima Sudete, gdje je živjelo oko 3 milijuna Nijemaca (J. Marjanović i dr., nav. dj., str. 56.).

[16] J. Marjanović i dr., nav. dj., str. 53 – 54., 57 – 60.

1.2. SSSR uoči Drugog svjetskog rata

SSSR je u Ligu naroda primljen 18. rujna 1934. te se aktivno uključio u borbu protiv fašizma i nacizma. Svoj položaj u međunarodnoj politici SSSR je učvrstio kada je 2. svibnja 1935. potpisan ugovor s Francuskom o uzajamnoj pomoći. Iste godine (16. svibnja) potpisan je i ugovor s Čehoslovačkom. Na taj je način SSSR počeo širiti svoj utjecaj na europske države te povećavati svoju prisutnost u međunarodnim odnosima. U Moskvi je od 25. srpnja do 20. kolovoza 1935. održan Sedmi kongres Komunističke internacionale te su sve države pozvane da osnuju svoje narodne fronte kako bi započeli borbu protiv fašističkih snaga i frakcija.[17] Što se tiče pitanja Poljske, Staljin je poslao svog osobnog tajnika Karla Radeka da pregovara s nacističkim pukovnikom Seecktom 1936. godine o budućnosti Poljske. Njih dvojica su se dogovorili oko potencijalne podjele Poljske.[18]

1.2.1. Gospodarske prilike i vojne akcije SSSR-a uoči Drugog svjetskog rata

Gospodarska slika SSSR-a bila je drugačija od Njemačke. U SSSR-u se industrijska proizvodnja bazirala na proizvodnji poljoprivrednih strojeva. Drugi petogodišnji plan (1933. – 1938.) rezultirao je proizvodnjom 500 000 traktora, 123 500 kombajna i više od 142 000 teretnih vozila. Vojna industrija se do 1938. godine povećala za 2,8 puta, a zrakoplovstvo 5,5 puta (u odnosu na 1933. godinu). U razdoblju 1935. - 1937. prosječna godišnja proizvodnja zrakoplova iznosila je 3 578 komada, 3 139 tenkova, 5 020 topova i 397 000 pušaka.[19] Treba naglasiti kako je sovjetska industrijska proizvodnja u razdoblju od 1929. do 1939. godine porasla za 400 posto, dok je proizvodnja Njemačke porasla za 27 posto, a Velike Britanije za 17 posto.[20]

U vojnom pogledu, od 1936. do 1939. godine SSSR je pomagao španjolske revolucionare koji su se borili protiv fašista. Osim toga, pružao je i veliku pomoć partizanskim grupama u Kini koji su se borili protiv Japanaca 1938. godine kada su prodrli na

[17] Inicijatori stvaranja narodnih frontova bile su komunističke partije Francuske i Španjolske,a narodne frontove podržavale su komunističke partije Austrije, Rumunjske, Poljske, SAD-a, Velike Britanije, Čehoslovačke, Jugoslavije i Bugarske (J. Marjanović i dr., nav. dj., str. 37 – 38.).
[18] C. L. Sulzberger, nav. dj., str. 20.
[19] J. Marjanović i dr., nav. dj., str. 42.
[20] A. J. P. Taylor, *Uzroci Drugog svjetskog rata*, Znanje, Zagreb, 1994., str. 260.

teritorij SSSR-a oko jezera Hasan. Naposljetku, SSSR je pomagao i Mongolima kada su Japanci 1939. godine prodrli u Mongolsku Narodnu Republiku.[21]

[21] J. Marjanović i dr., nav. dj., str. 52.

2. Okupacija Poljske 1939. godine

Poljska je 1939. godine bila većinski poljoprivredna država s malom industrijom. Ona je bila etnički podijeljena[22] i politički nestabilna.[23] Što se tiče sigurnosti, osjećala se ugroženom i prije 1939. godine. Zbog toga je imala i velik broj paravojnih organizacija i saveza (polj. *Związek*, eng. *Leagues*) koje su djelovale u cijeloj Poljskoj. Njih je bilo ukupno 36 u Poljskoj. Navodimo neke od njih: Liga rezervnih časnika, Liga mladih pionira, Liga slijepih bivših pripadnika oružanih snaga i Sudionici nacionalnog otpora, te regionalne grupe kao što su Liga gornjošleskih pobunjenika i Liga pobunjenika i ratnika u Poznanju.[24] Nadalje, nekoliko poljskih divizija bilo je stacionirano na granici sa SSSR-om. Poljski ministar vanjskih poslova Beck nije krio von Ribbentropu da imaju pretenzije na sovjetsku Ukrajinu. Nadao se da Poljska i Njemačka mogu surađivati u osvajanju i podjeli Ukrajine. Taylor navodi kako je Hitleru *cilj bio savez s Poljskom, a ne njezino uništenje*.[25] No, kako Poljska nije htjela Njemačkoj dati slobodan grad Gdanjsk i koridor kako bi se izgradila autocesta i željeznica koja bi povezivala Istočnu Prusku s Njemačkom, Hitler se odlučio na okupaciju Poljske. Dana 28. travnja 1939. otkazao je Ugovor o prijateljstvu s Poljskom te zaoštrio međunarodnu krizu.[26]

2.1. Poljsko pitanje prije okupacije 1939. godine

Poljsko pitanje nije termin koji je zastupljen u historiografiji. Ono se tiče međunarodne političke situacije koja se javila u Poljskoj prije okupacije 1939. godine. Ipak, pitanje položaja Poljske bilo je tema kojom su se bavili Nijemci i Sovjeti (okupacija i podjela Poljske) te Francuska i Velika Britanija *(branit će integritet Poljske protiv svake vanjske*

[22] Prema popisu iz 1931. bilo je 69% Poljaka, a na istoku su bili manjina pod većinskim bjeloruskim i ukrajinskim pučanstvom (D. G. Williamson, *The Polish Underground 1939 – 1947*, Pen & Sword, Barnsley, South Yorkshire, 2012., str. 11.).
[23] D. G. Williamson, nav. dj., str. 10.
[24] Ovi termini prevedeni su iz engleskog jezika. Na engleskom jeziku glase: *League of Reserve Officers, the League of Young Pioneers, the League of Blind ex-Servicemen, the Participators in National Rebellions, the League of Upper Silesian Rebels, the League of Rebels and Warriors in Poznan* (D. G. Williamson, nav. dj., str. 11.).
[25] A. J. P. Taylor, nav. dj., str. 233 – 234., 251.
[26] D. Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, II. dio*, Alinea, Zagreb, 2005., str. 162.

opasnosti[27]). Planovi za okupacijom Poljske bili su smišljani i prije 1939. godine. Tomu svjedoče i tajni dogovori između SSSR-a i Njemačke iz 1936. godine (vidi 1.2. *SSSR uoči Drugog svjetskog rata*). Nakon zauzimanja Čehoslovačke, svima u Europi bilo je jasno da je Poljska sljedeća na Hitlerovu popisu te da je potrebno napraviti sve kako bi se to onemogućilo (samo u teoriji, jer ćemo kasnije vidjeti da to nije bilo u praksi izvedeno). Staljin se u to vrijeme odlučio za politiku čekanja te je izjavio da će *pustiti zaraćene strane da što dublje utonu u močvarni rat… Kad oslabe, pojavit će se sa svježim snagama i diktirati uvjete oslabljenim zaraćenim stranama*. Bio je spreman od Hitlera primiti istočnu Poljsku, baltičke zemlje i Besarabiju.[28] Zato Hitler nije mirovao. On je u ožujku 1939. planirao munjevit napad na Poljsku. Dana 3. travnja izdao je smjernice za napad nazvanim Bijeli slučaj.[29] Osim što se spremao na okupaciju, Hitler je slao oružje i naciste u slobodan teritorij grada Gdanjska[30] na Baltičkom moru, preodjevene u turiste.[31] Poljska je bila pogodna žrtva jer trećina stanovništva nisu bili Poljaci.[32] Politička i vojna struktura u Poljskoj bila je slaba za suprotstavljanje Njemačkoj. Vojna oprema u Poljskoj bila je zastarjela te Poljaci nisu imali dovoljno dobru vojsku kako bi se obranili od njemačkog napada. Dana 30. kolovoza 1939. Hitler je pomoću *Gestapa* i SS-a inscenirao poljski napad na graničnu njemačku vojnu radiopostaju u Gleiwitzu (polj. Gliwice).[33] Tim potezom Hitler je opravdao napad na Poljsku koji je započeo sljedećeg dana.

2.2. Napad na Poljsku i okupacija

Goleme njemačke armije bile su raspoređene u Pomeraniji, Istočnoj Prusiji i Čehoslovačkoj. Neki izvori navode da su na granici bile stacionirane 63 njemačke divizije.[34] One su samo čekale zapovijed koja je stigla 1. rujna 1939. godine.[35] Napad na Poljsku

[27] C. L. Sulzberger, nav. dj., str. 55.
[28] *Isto*, str. 57.
[29] Zapovijed br. 1 plana *Fall Weiß* (hrv. Slučaj bijelo, kodni naziv napada na Poljsku) (D. Dukovski, V. Dukovski, *Vojna povijest od Napoleona do suvremenih vojnih sustava*, Nova Istra, Pula, 2014., str. 604.).
[30] Gdanjsk je bio slobodni grad, a u njemu je živjelo i njemačko stanovništvo.
[31] C. L. Sulzberger, nav. dj., str. 57.
[32] Istočna Poljska bila je multietnična. Za primjer uzimamo grad Lavov (današnja Ukrajina tadašnja Poljska) u kojemu je 1939. godine bilo 312 231 stanovnik. Njih 157 490 su bili Poljaci, 49 747 Ukrajinaca i 99 595 Židova (C. Mick, *Incompatible Experiences: Poles, Ukrainians and Jewes in Lviv under Soviet and German Occupation, 1939-44*, London, 2010., str. 339.).
[33] D. Dukovski, V. Dukovski, nav. dj., str. 604.
[34] Z. Nagórski, *Warsaw fights alone*, Maxwel, Love & Co. Ltd., London, 1944., str. 3.
[35] D. Dukovski, V. Dukovski, nav. dj., str. 602.

započeo je u 4.45 sati ujutro.[36] Već u 6.00 sati njemački zrakoplovi bombardirali su Varšavu.[37] Zapovjednik general Heinz Wilhelm Guderian[38] vodio je uspješan napad s 3. oklopnom (njem. *Panzer*) brigadom sjeverno od Zempelburga te je ustanovio moć oklopništva koju je Njemačka u to vrijeme posjedovala. U četiri dana borbe poginulo je 150, a ranjeno 700 vojnika u četiri divizije koje je vodio general Guderian.[39] Njemačke napade predvodili su generali Georg Von Kuchler, Hans Günther von Kluge[40], Walter von Reichenau, Wilhelm List i Fedor von Bock[41]. Poljsku obranu vodio je maršal Edward Rydz-Śmigły. Napad je išao u smjerovima Varšave, Bialostoka, Krakova i Lavova.[42] Poljska je napadnuta sa 1500 zrakoplova *Luftwaffea*, a među njima je bilo i bombardera. Osim iz zraka, Poljska je napadnuta i pješaštvom.

Što se tiče Poljske obrane, naspram 63 njemačke divizije, oni su imali 30 divizija, koje nisu bile kompletno mobilizirane.[43] Poljsko pješaštvo koristilo se zastarjelim naoružanjem protiv tadašnjih oklopa tenkova (*Karabin przeciwpancerny wzór 35*).[44] Njihovi kopljanici[45] i oklopne jedinice bile su nemoćne pred njemačkim oružjem i silinom kojom su napali Poljsku. Sulzberger navodi kako su poljska armija i zrakoplovstvo bili zastarjeli, a da su njemačka kopnena vojska (njem. *Heeres*) i zrakoplovstvo bili u to vrijeme najmoderniji na svijetu. *Blitzkrieg*[46] je pomogao Nijemcima da pregaze hrabre Poljake. Konjaničke brigade kopljima su napale kolonu nacističkih tenkova te su bile smrvljene. Nakon četiri dana borbe (5. rujna) uništene su tri pješadijske divizije te navedena konjička brigada. Poljska armija uništena je u tjedan dana.[47]

Velika Britanija je 3. rujna navijestila rat Njemačkoj (na zahtjev Donjeg doma), dok su Francuzi bili neodlučni, ali su i oni navijestili rat Njemačkoj 3. rujna. Poljska vlada je 7. rujna iz Varšave preseljena u Brześć. Nakon toga članovi vlade pobjegli su preko Rumunjske u

[36] Hitler je prije napada sazvao svoje generale te im poručio da budu tvrdi i nemilosrdni. Rekao im je da jači uvijek ima pravo (C. L. Sulzberger, nav. dj., str. 64.).
[37] A. J. P. Taylor, nav. dj., str. 323.
[38] Više o njemu u D. Dukovski, V. Dukovski, nav. dj.,str. 683.
[39] C. L. Sulzberger, nav. dj., str. 69.
[40] D. Dukovski, V. Dukovski, nav. dj., str. 694.
[41] *Isto*, str. 663.
[42] C. L. Sulzberger, nav. dj., str. 57.
[43] Z. Nagórski, nav. dj., str. 3.
[44] D. Dukovski, V. Dukovski, nav. dj., str. 373.
[45] Poljska vojska zadržala je do početka Drugog svjetskog rata kopljanike na konjima (*ulani*), koji se u vojne postrojbe uvode od Napoleonskih ratova. Oni su bili dio vojne tradicije, ali se nisu mogli boriti protiv tenkovskih divizija (D. Dukovski, V. Dukovski, nav. dj., str. 362.).
[46] *Blitzkrieg* je metoda ratovanja u kojoj su tenkovi korišteni više kao potpora pješaštvu, a ne kao samostalne jedinice (usp. Dukovski, Dukovski, 204: 92-93).
[47] C. L. Sulzberger, nav. dj., str. 64., 69.

Pariz, potom London.[48] Nakon što je poljska vlada izbjegla iz Varšave, general Walerian Czuma (zapovjednik garnizona) postavio je gradonačelnika Stefana Starzyńskoga za civilnog komesara. Tijekom obrane Starzyński se oslanjao na lokalno stanovništvo.[49] Prvi njemački tenkovi ušli su u Varšavu 8. rujna 1939. Tri je tjedna Varšava bombardirana s 1500 teških topova i haubica. U to vrijeme Starzyński je osnovao Bataljun branitelja Varšave, a u isto vrijeme mobilizirali su se i članovi Poljske socijalističke stranke u Radničku volontersku brigadu, te rezerve konzervativnih časnika. Dana 25. rujna Varšava je bombardirana iz 300 zrakoplova, a u to vrijeme nije bilo zračne obrane. Grad je bio sav u plamenu. Nije bilo dovoljno vode da ugase svu vatra.[50] Varšava je pala 27. rujna 1939.[51], a na području grada ostalo je 120 000 vojnika.

SSSR je na drugačiji način započeo napad na Poljsku. Nakon što je 17. rujna Varšava bila okružena, poljski veleposlanik u Moskvi dobio je notu kojom je poništen poljsko-sovjetski ugovor o nenapadanju jer *Poljska država više ne postoji*. Odmah je mobilizirana i Crvena armija pod krinkom zaštite bjeloruske i ukrajinske manjine u Poljskoj.[52] Crvena armija je ušla u Poljsku 18. rujna 1939. godine.[53] Nakon što je većina Poljske bila okupirana, dana 28. rujna, Ribbentrop i Molotov u Moskvi potpisali su nagodbu. Njemačka je uzela otprilike 71 000 četvornih milja, a SSSR oko 75 000. Posljednji se predao brigadni general Franciszek Kleeberg sa Specijalnom operativnom grupom Polesie (eng. *Special Operational Polesie Group*), dana 6. listopada.[54] Nijemci su nakon jednomjesečnog rata imali 10 572 mrtva vojnika, a zarobili su 450 000 ljudi.[55] Oko 65 000 poljskih vojnika ubijeno je u borbama. Crvena armija zarobila je oko 240 000[56] poljskih vojnika. Ostatak vojske, oko 120 000 poljskih vojnika, pobjeglo je u Rumunjsku, a 20 000 u Litvu i Latviju.[57]

Nakon što su podijelili Poljsku, Hitler je dvama dekretima (8. i 12. listopada 1939.) anektirao veći dio zapadne i sjeverozapadne Poljske koji je uključivao Pomeransko i

[48] Najprije iz Pariza, potom iz Londona, su stizale naredbe Izbjegličke vlade o političkim i vojnim potezima koje su trebali izvršavati članovi novonastalih organizacija ZWZ-AK.
[49] D. G. Williamson, nav. dj., str. 12 – 13.
[50] Z. Nagórski, nav. dj., str. 3., 14.
[51] Józef Garliński navodi da se Varšava predala 28. rujna 1939 (*The Polish Underground State (1939-45)*, London, 1975., str. 221.).
[52] C. L. Sulzberger, nav. dj., str. 58.
[53] D. Dukovski, *Usud Europe; Pandorina kutija europska*, C.A.S.H, Pula, 1999., str. 123.
[54] Z. Nagórski, nav. dj., str. 14.
[55] C. L. Sulzberger, nav. dj., str. 58.
[56] G. Sandorf navodi kako je sovjetska vojska od listopada 1939. do 28. lipnja 1941. zarobila 130 242 poljska časnika i vojnika (*The Katyn Massacre and Polish – Soviet Relations,1941 – 43*, London, 2006., str. 100.).
[57] Usp. url: http://www.diversityvoice.com/en/information/history/2420-history-of-poland-after-the-1st-september-1939.html (pristupio 2. lipnja 2015.)

Poznanjsko vojvodstvo te pet sjevernih okruga Varšavskog vojvodstva (ukupno 94 000 km^2 i oko 10 milijuna stanovnika).[58] Dva tjedna kasnije (23. listopada) proglašena je Generalna gubernija (polj. *Generalne Gubernatorstwo*, eng. *General Government*, njem. *Generalgouvernement*), a Krakov glavnim gradom gubernije. Na čelu gubernije bio je guverner. Gubernija je bila podijeljena na 4 okruga: Varšava, Lublin, Radom i Krakov i imala je oko 12 milijuna stanovnika.[59] U guberniji su zatvorene sve škole, muzeji i knjižnice, a poljski jezik bio je zabranjen.

U vrijeme okupacije Katolička crkva i Ukrajinska Pravoslavna crkva pomagale su ljudima koji su bili u nevolji. Osim što je Katolička crkva pregovarala kako bi prestala ubojstva i deportacije, pomagala je Židovima i skrivala ih ili im pomagala da pobjegnu iz Poljske.[60] Što se tiče medija, u listopadu 1939. počele su izlaziti novine Poljska je živa, Poljske novosti i Glas Poljske.

[58] Anektirani dijelovi Poljske pripali su Istočnoj Pruskoj, Gdanjsko-Zapadnopruskoj provinciji, Njemačkoj Šleskoj, Warta zemlji (po rijeci Warti) i Generalnoj guberniji. Sve nabrojane provincije su novonastale, osim Istočne Pruske koja je i ranije postojala (E. Duraczyński, *Some Remarks on the Regional Characteristics of the Resistance Movement in Poland*, Warszawa, 1973., str. 44.)
[59] D. G. Williamson, nav. dj., str. 19.
[60] *Isto*, str. 30.

3. Služba za obranu Poljske i Savez za oružanu borbu 1939. – 1942.

Poljska vlada se i prije napada počela pripremati za moguće njemačke napade. Tako je u lipnju 1939. započela tajna mobilizacija. Mobilizacija je proglašena prekasno, a sve zbog Velike Britanije i Francuske koje su odgovarala poljsku vladu od potencijalnih općih mobilizacija ne bi li mobilizacijom naljutili Nijemce. No, nakon što je Poljska okupirana, više nije bilo „bojazni". Trebalo se organizirati kako bi se pokušalo nadvladati okupatora te osloboditi zemlju. Nakon što je vlada pobjegla u Pariz, postavila je delegata koji je prenosio njihove naredbe borbenom sektoru. Znači, novonastala organizacija izvršavala je naredbe Izbjegličke vlade te se o svemu trebala s njima konzultirati i čekati njihova odobrenja iz Pariza (od lipnja 1940. iz Londona).

3.1. Prve poljske oružane formacije

Major Charaskiewicz, iz II. ureda (*eng. II Bureau*) poljskog Glavnog stožera, je u travnju 1939. godine počeo, zajedno s tajnim službama, planirati organizacije za partizanske i gerilske oružane sukobe. Smatrao je da su regionalne male grupe (od 3 do 7 osoba[61]), najbolje podzemne ćelije za budućnost. Bilo je planirano da svaka patrola ima zapovjednika koji ne bi poznavao druge članove svoje organizacije, nego bi se u slučaju rata pronašli putem kodnih riječi. Charaskiewicz je zamislio da svaka regija ima najmanje 7, a najviše 25 patrola. Po njegovoj zapovijedi nastalo je 7 škola u kojima su se obučavali diverzanti. Šest škola je obučavalo 10 ljudi tjedno, dok je središnja škola (koja je često mijenjala položaj), bila u mogućnosti obučiti oko 30 ljudi tjedno. Zavod za novačenje tražio je osoblje za patrole. Do kraja srpnja obučeno je oko 800 muškaraca za vođenje patrola s područja Šleske, Gdanjska (Danziga) i koridora.[62] U svakom je sektoru bilo postavljeno nekoliko kamuflažnih odlagališta eksploziva, oružja i različitih uređaja. Pretpostavka je bila da će vojnici biti konstantno u akcijama, svaki dan u tjednu i godini. Charaskiewicz je planirao više patrola staviti u sektor (okrug), a je voditelj trebao širiti propagandu i planirati napade iza njemačke linije. Sabotažne akcije uključivale su: miniranje tračnica, rušenje mostova, uništavanje

[61] Smatrao je da osoblje treba biti iz sljedećih skupina ljudi: a) osobe od 50 do 70 godina, b) invalidi i bogalji i slični, nesposobni za vojnu službu, c) žene, d) mladi i djeca i e) poseban muškarac iz vojne službe koji je specijalno odabran za tu dužnost (D. G. Williamson, nav. dj., str. 11.).
[62] D. G. Williamson, nav. dj., str. 11-12.

električnih instalacija. Što se tiče komuniciranja između voditelja i njegovih podređenih, uvježbani su posebni trkači koji su prenosili poruke, a od Velike Britanije su kasnije kupljeni i bežični prijenosnici te je komunikacija bila uvelike olakšana.

3.2. Poljski otpor nakon rujna 1939.

Nakon pada Varšave i okupacije Poljske, neke poljske jedinice pokušale su se probiti do Mađarske, Rumunjske i Litve. One najčešće nisu uspijevale u probojima, ali su se na putu borile protiv njemačke i sovjetske vojske. Jedan od takvih primjera je i odred koji je bio pod vodstvom Henryka Dobrzańskog (pseudonim *Hubal*). On je bio dozapovjednik 110. rezervne konjičke pukovnije. Njegov odred je na početku bio zarobljen između njemačkih i sovjetskih snaga nedaleko od Grodna (današnja Bjelorusija) i Augustowske šume (poljsko-bjeloruska granica). Crvena armija ih je porazila nakon što su se pokušali probiti do Varšave. On i 180 vojnika uspjelo je preživjeti te su se sklonili u planinu Svetog Križa (pol. *Góry Świętokrzyskie*. eng. *Holy Cross mountain*) u blizini Kielca gdje im je lokalno stanovništvo pomoglo u skrivanju. U ožujku 1940. Hubalova jedinica uspjela je uništiti cijelu bojnu njemačkog pješaštva. Nakon toga, Nijemci su spalili 14 sela u kojima je poginulo oko 1200 ljudi. Hubel je ubijen u zasjedi blizu mjesta Opoczno. Osim Hubalovog odreda, bilo je i mnogo drugih grupa koje su se borile protiv Crvene armije u istočnim predjelima Poljske. Treba spomenuti i dvije partizanske jedinice koje su vodili prezimenjaci Dąbrowski (potpukovnik Józefa i konjički kapetan) u Vilniusu (Litva) koji su se dugo vremena borili protiv Crvene armije.[63] Neki časnici i mornari poljske mornarice uspjeli su pobjeći iz Poljske te su se pridružili savezničkim snagama (Velikoj Britaniji i Francuskoj).[64]

3.3. Formiranje političko-vojne strukture za borbu protiv okupatora

Bivši zapovjednik korpusa general Michał Karaszewicz-Tokarzewski i general Juliusz Rómmel dogovorili su se da treba započeti plansku borbu protiv agresora (Nijemaca i Crvene

[63] D. G. Williamson, nav. dj., str. 15.
[64] J. Będźmirowski, *Cooperation between the British Royal Navy and the Polish Navy During World War II regarding the Education of Naval Cadres*, Oxford, 2008, str. 657.

armije) nakon što je Poljska okupirana. Dana 27. rujna[65] general Rómmel je predao zapovjedništvo generalu Tokarzewskom nad poljskim vojnim snagama na području cijele Poljske kako bi ponovno uspostavili poljsku neovisnost i cjelokupnost teritorija unutar poljskih granica. Tokarzewski je uspostavio kostur tzv. *Podzemne organizacije*. Odluke je donosio generalni štab koji je činilo 15 časnika. Što se tiče financija, general Rómmel dao je 750 000 PLN, a gradonačelnik Varšave 350 000 PLN. Odmah su počeli s prikupljanjem oružja, municije i eksploziva, ali i pravljenjem lažnih osobnih iskaznica.[66] Osim sredstava za borbu protiv okupatora, Tokarzewski je htio okupiti i sve osobe iz javnog života (osobito političke stranke). Pregovarao je s predstavnicima Narodne stranke (pol. *Stronnictwo Ludowe*, eng. *Peasant Party*, SL), Poljske socijalističke stranke (pol. *Polska Partia Socjalistyczna*, eng. *Polish Socialist Party*, PPS), Nacionalne stranke (pol. *Stronnictwo Narodowe*, eng. *National Party*, SN) i Demokratske stranke (pol. *Stronnictwo Demokratyczne*, eng. *Democratic Party*, SD).[67] On i njegovi suradnici osnovali su Službu za pobjedu Poljske[68] (pol. *Służba Zwycięstwu Polski*, eng. *Service for Poland's Victory*) koja je bila jedinstvena, ujedinjena, političko-vojna organizacija čiji je cilj bio *voditi rat protiv Nijemaca i Crvene armije dok ne vrate Poljsku u prijeratne granice, reformirati i reorganizirati vojsku te uspostaviti privremenu vladu koja bi bila zamijenjena kada bi se osigurala pobjeda*.[69] Osim SZP-a koji je imao sjedište u Varšavi, u Krakovu je djelovala slična organizacija pod vodstvom generala Tadeusza Komorowskog i Klemensa Rudnickoga. Oni su regrutirali malu grupu stožernih časnika i potajno se sastajali. Pridružili su im se i drugi časnici i civili te jedan redovnik. Oni su se formirali i djelovali u grupama od pet ljudi.[70]

[65] U nekim se izvorima navodi kako je general Rómmel predao zapovjedništvo generalu Tokarzewskom te da je Služba za pobjedu Poljske nastala u noći sa 26. na 27. rujna 1939. godine (usp. *Armia Krajowa, szkice z dziejów Sił Zbrojnych Polskiego Państwa Podziemnego* (ur. Krzysztof Komorowski) , RYTM, Warszawa, 1999., str. 103. (u daljnjem tekstu ovu ćemo literaturu označavati s *Armia Krajowa*)

[66] D. G. Williamson, nav. dj., str. 16.

[67] Svaku političku stranku predstavljao je jedan član: Kazimierz Pużak (PPS), Maciej Rataj (SL), Leon Nowodworski (SN) i Mieczysław Michałowicz (SD) (J. Garliński, nav. dj., str. 222; *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 104.)

[68] U daljnjem tekstu koristit ćemo poljsku skraćenicu za ovaj naziv SZP.

[69] D. G. Williamson, nav. dj., str. 16.

[70] *Isto*, str. 27.

3.3.1. Struktura Službe za pobjedu Poljske

General Michał Karaszewicz-Tokarzewski bio je glavni zapovjednik SZP-a, a političko vodstvo bilo je u rukama Središnjeg vijeća za nacionalnu obranu. U vodstvu SZP-a bili su časnici koji su služili u prijeratnom razdoblju kada je na vlasti bio Józef Piłsudski. To se kasnije pokazalo kao problem te je zbog toga ova organizacija i promijenila ime te vodstvo nakon nekoliko mjeseci.[71] Organizaciji su se priključile skupine: Sloboda (pol. *Wolność*), Oslobođenje (pol. *Wyzwolenie*), *Grunwald*, Vrat (pol. *Gryf*), Savez poljskih konjanika (pol. *Związek Polskich Kawalerzystów*), grupa *Brochowicz*, *Lubicz*, *Bicze*, *Kierzkowski*, *Kowalówka*, *Epler*.[72]

Struktura SZP-a bila je razgranata u sedam glavnih dijelova: *organizacijski* i njime je upravljao bojnik Antoni Sanojca[73] (pseudonim *Kapnik*); *obavještajni* i njime je upravljao bojnik/potpukovnik Wacław Berka[74] (pseudonim *Brodowicz*); *borbeni* i njime je upravljao diplomirani pukovnik Janusz Albrecht[75] (pseudonim *Wojciech*); *logistika* i njome je upravljao diplomirani pukovnik Adam Świtalski[76] (pseudonim *Dąbrowa*); *komunikacija* (na početku nije bilo osobe koja je upravljala, kasnije je to bio satnik Leon Chedyński); *politički* i njime je upravljao rezervni bojnik Tadeusz Kruk-Strzelecki[77]; *financijski i kontrolni* i njime je upravljao bojnik/potpukovnik Stanisław Thun[78] (pseudonim *Malcz*).[79] Osim što je središnjica bila organizirana u sedam dijelova, postajalo je i pet okruga u kojima su djelovali članovi SZP-a. Navest ćemo nazive okruga te zapovjednike koji su njima upravljali:

Lubelski okrug (pol. *Okręg Lubelski*) – potpukovnik Józef Spychalski (pseudonim *Socha*)

Lodzki okrug (pol. *Okręg Łódzki*) – pukovnik Stanisław Sasabowski (pseudonim *Węglarz*)

Kielski okrug (pol. *Okręg Kielecki*) – diplomirani pukovnik Leopold Engels-Regis (pseudonim *Śląski*)

---

[71] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 33.
[72] *Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945*, I. svezak, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1990., str. 38. (u daljnjem tekstu *AKWD*).
[73] Više podataka o njemu na url: http://www.ipsb.nina.gov.pl/index.php/a/antoni-marian-stanislaw-sanojca (pristupio 1. lipnja 2015.)
[74] Više na url: http://www.ogrodywspomnien.pl/index/showd/49722 (pristupio 1. lipnja 2015.)
[75] Kratka biografija na url: http://www.irekw.internetdsl.pl/janusz_albrecht.html (pristupio 1. lipnja 2015.)
[76] Više podataka na url: http://pl.wikipedia.org/wiki/Adam_%C5%9Awitalski (pristupio 1. lipnja 2015.)
[77] Kratka biografija na url: http://www.ogrodywspomnien.pl/index/showd/59113 (pristupio 1. lipnja 2015.)
[78] Biografija na url: http://www.sppw1944.org/index.html?http://www.sppw1944.org/biografie/thun.html (pristupio 1. lipnja 2015.)
[79] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 104-105.

Krakovski okrug (pol. *Okręg Krakowski*) – bojnik Jan Cichocki (pseudonim *Kabat*)

Varšavski okrug (pol. *Okręg Warszawski*) – bojnik Henryk Józewski (pseudonim *Olgierd*).[80]

Najmanje ustrojbene jedinice unutar okruga zvale su se pošte (pol. *Poczta*, eng. *the Post*). Na čelu je bio zapovjednik pošte čiji zamjenik je bio zadužen za propagandu i financije. Oko pošte su bile borbene jedinice i specijalni odredi od 25 ljudi.[81]

3.4. Savez za oružanu borbu

Savez za oružanu borbu[82] (pol. *Związek Walki Zbrojnej*, eng. *Union of Armed Struggle*) nastao je iz SZP-a. Organizacija ZWZ-a nastala je po zapovjedi Władysława Sikorskoga[83] koji je htio izbaciti sve generale s vodećih položaja koji su na bilo koji način bili povezani sa *Sanacjom*.[84] ZWZ je formiran 13. studenoga 1939. godine.[85] Smijenjen je i dotadašnji glavni zapovjednik general Tokarzewski, a postavljen je novi glavni zapovjednik Kazimierz Sosnkowski koji je bio u Angersu (Francuska). Imenovano je šest regionalnih zapovjednika koji su pokrivali područja: Varšava, Bialostok, Lavov (današnja Ukrajina), Krakov, Poznanj i Torunj[86]. Pod njemačkom okupacijom bili su okruzi: Varšava, Krakov, Torunj i Poznanj (1,4,5,6), a pod sovjetskom okruzi Bialostok i Lavov (2, 3). Ženske skupine djelovale su prvenstveno u propagandnom dijelu, sanitarnoj službi, prijevozu te povezivanju. Osnovan je i Politčki kooridnirajući odbor koji se bavio civilnim i vojnim poslovima, a predstavnik-delegat izbjegličke vlade postao je pukovnik Jan Skorobohaty-Jakubowski. Dana 16. siječnja 1940. godine ZWZ je podijeljen na dva dijela: onaj koji je bio pod okupacijom Njemačke (zapovjednik general Rowecki sa zapovjedništvom u Varšavi) i SSSR-a (zapovjednik general Karaszewicz-Tokarzewski sa zapovjedništvom u Lavovu).[87] Što se tiče

[80] Više na url: http://www.sww.w.szu.pl/index.php?id=polska_sluzba_zwyciestwu_polski (pristupio 1. lipnja 2015.) i D. G. Williamson, nav. dj., 16.
[81] D. G. Williamson, nav. dj., str. 16.
[82] U daljnjem tekstu koristit će se skraćenica na poljskom jeziku ZWZ.
[83] General Władysław Sikorski bio je predsjednik Izbjegličke vlade do 1943. godine kada je poginuo u zrakoplovnoj nesreći kod Gibraltara.
[84] *Sanacja* je naziv koji označava politički pokret u Poljskoj od 1926. do 1939. godine, kojim su se ukidala demokratska prava i podržavala autoritarna vlast u vrijeme Józefa Piłsudskoga i nakon njega (D. G. Williamson, nav. dj., 16).
[85] *AKWD*, nav. dj., str. 10.; J. Garliński, nav. dj., str. 223.
[86] U Torunju ZWZ nije profunkcionirao jer na terenu to nije bilo moguće organizirati (*Armia Krajowa*, nav. dj., str. 33).
[87] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 36., 107.; J. Garliński, nav. dj., str. 223.

organizacijske strukture, ZWZ-u je mogao pristupiti svaki Poljak i Poljakinja stariji od 17 godina. Najniža organizacijska jedinica bila je sekcija (pol. *sekcja*), u kojoj je bilo 5 članova, a na čelu je bio skupnik. Više skupina (od dvije do pet) činilo je vod (pol. *pluton*). Na čelu voda bio je vodnik. Veće jedinice nisu postojale, ali se više vodova moglo boriti zajedno. Više mjesta činilo je krug, a više krugova okrug. Zapovjedništvo kruga nalazilo se u mjestima koja su imala iznad 10 000 stanovnika, a okruga gdje je bilo više od 100 000 stanovnika ili vojvodstvo.[88] Do 23. ožujka 1940. okupljena je većina paravojnih skupina (oko 50 skupina) u ZWZ. Neke od skupina koje su pristupile su: Posade narodnog ustanka (pol. *Załogi Powstania Narodowego*), Tajna poljska armija (pol. *Tajna Armia Polska*), Branitelji slobode (pol. *Obrońcy wolności*), Odbor branitelja Poljske (pol. *Komitet Obrońców Polski*) i druge.[89] Dana 18. lipnja 1940. general Stefan Rowecki postao je zastupnik glavnog zapovjednika Sosnokowskog na području okupirane Poljske jer je general Tokarzewski bio uhićen 6. ožujka 1940.[90] On je bio glavni zapovjednik na području Poljske do uhićenja 30. lipnja 1943. Osim vojne djelatnosti, ZWZ se bavio i političkim pitanjima.[91] Glavne zadaće ZWZ-a bile su: propaganda, sabotaža, represija, diverzija, ustanak te tajne službe. Propaganda je podizala moral i borila se protiv neprijateljskih dezinformacija. Ona se bavila tiskanjem promidžbenih materijala te pisanjem slogana i crtanja nacionalnih simbola. Sabotaža je prvih dana nastala spontano. Saboteri su trebali imati veliku učinkovitost uz minimalne gubitke. Kako bi lakše provodili svoje planove i zadaće, u travnju 1940. pukovnik Rowecki osnovao je Uniju osvete (pol. *Związek Odwetu*, eng. *Union of Retailation*, ZO).[92] Ona se bavila sabotažama, diverzantskim akcijama i odmazdama.[93]

U Generalnoj guberniji pripadnici ZWZ-a radili su u tajnosti. Pripremali su i izvodili akcije kojima su napadali Nijemce. No, Nijemci su okrutno uzvraćali. U Lublinskom okrugu su za svakog Nijemca ubijenog od strane pripadnika ZWZ-a, ubijali najmanje 20 Poljaka. Osim što su se borili protiv njemačkih vojnika, borili su se i protiv *Gestapa*, *Kripa* (kriminalna policija) i *SD*-a (tajne službe). Najgori neprijatelj bili su pripadnici SS-a. U lipnju 1940. godine SS-ovci su ubili preko 3000 poljskih intelektualaca u Kampinoskoj šumi (pol. Puszcza Kampinoska, eng. Kampinos Forest) blizu Palmiryja. Nakon takvih događaja sve se

[88] *AKWD*, nav. dj., str. 12.
[89] *Isto*, str. 214 – 216.
[90] J. Garliński, nav. dj., str. 223.
[91] Više u *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 30 – 56.
[92] ZO je djelovao od travnja 1940. do prosinca 1943. godine, te u to vrijeme oštetio oko 3000 motora i 400 transportnih vlakova (*Armia Krajowa*, nav. dj., str. 233-234; J. Garliński, nav. dj., str. 224.); usp: *AKWD*, nav. dj., str. 479 – 480.
[93] J. Garliński, nav. dj., str. 224.

više ljudi priključivalo ZWZ-u. Poljski povjesničar Czesław Madajczyk izračunao je da je u *Podzemlju*[94] bilo aktivno oko 6% građana Varšave. Broj ljudi u okruzima se povećavao kako su tinjale borbe. U okrugu Varšava[95] krajem 1940. godine djelovalo je 6500 ljudi, a u ožujku 1944. oko 48 000 ljudi. Okrug Lublin sredinom 1940. godine imao je oko 2000 boraca te 320 puškostrojnica, 12 595 pušaka, 834 pištolja, 8 protututenkovskih pušaka. Taj broj se povećao do početka 1943. pa je tada bilo oko 21 000 ljudi, 139 strojnica, 291 puškostrojnica, 6125 pušaka i 1497 pištolja. Do srpnja 1944. godine broj ljudi premašio je 40 000. Okrug Kielce-Radom u studenom 1940. godine bilo je oko 10 000 boraca. Imali su 4274 puške, 94 strojnice, 184 puškostrojnice, 563 pištolja, 3 protutenkovske puške i drugog oružja. U proljeće 1944. godine u okrugu je djelovalo oko 30 000 boraca, a od oružja su imali 36 strojnica, 188 puškostrojnica, 4779 pušaka, 1457 pištolja, 59 kratkih strojnica, granata i protutenkovskih pušaka. Što se tiče okruga Łódz, ondje je 1. studenog 1944. godine bilo oko 10 500 boraca. Okrug Krakov 1940. godine bilo je 362 voda i 471 odjeljak. Aktivno je djelovao 701 časnik, a 232 su bila rezervna časnika. 2760 aktivnih dočasnika te 3176 rezervnih dočasnika. Što se tiče boraca, bilo je 10 374 aktivna vojnika i 36 698 vojnika u pričuvi. Do sredine 1944. godine na području okruga Krakov djelovalo je oko 90 000 vojnika. Okrug Šleska u lipnju 1940 brojao je 14 200 vojnika, a u siječnju 1944. oko 25 300 ljudi, koji su raspolagali s 5 strojnica, 3 puškostrojnice, 236 pušaka, 470 pištolja i 2 kratke strojnice. U okrugu Poznanj sredinom 1941. godine bilo je 1500 vojnika. Početkom 1943. broj ljudi narastao je na 5000-6000, a oni su raspolagali s 3 strojnice, 3 puškostrojnice, 78 pušaka, 87 pištolja, 1 kratkom strojnicom te nisu imali puno municije. Okrug Pomeranija je sredinom 1943. godine brojao oko 18 000 boraca. U okrugu Wilno 1944. godine bilo je 5 753 boraca, od toga 2 860 boraca AK-a[96].U okrugu Lavov u veljači 1944. bilo je aktivno oko 14 500 boraca.[97] Osim u Poljskoj, organizacije AK-a bile su stacionirane i u Mađarskoj.[98]

Sovjetska okupacija od 1939. do 1941. godine bila je malo manje nemilosrdna, usporedimo li je s Generalnom gubernijom. Istočni dio Poljske bio je naseljen različitim

[94] *Podzemlje* je termin kojim se ujedinjuju svi borci protiv okupatora, bilo da su bili pripadnici ZWZ-a (kasnije AK-a) ili neke druge skupine koja se borila protiv Nijemaca i Crvene armije.
[95] Okrug Varšava bio je podijeljen na 7 krugova: Śródmieście (središte grada), Żoliborz, Wola, Ochota, Mokotów, Praga i varšavski okrug (*Armia Krajowa*, nav. dj., str. 132).
[96] J. Hrybacz, *Karta dziejów wileńskiej i nowogródzkiej Armii Krajowej: Miedniki – Kaługa – Lasy podmoskiewskie*, vlastita naklada, Gorzów Wielkopolski, 2001., str. 28. Više u knigama Janusza Bohdanowicza (*3. Brygada Szczerbca; 4. Brygada Ronina; 5. Brygada Łupaszki; 6. Brygada Tońki-Konara; 7. Brygada Wilhelma; 8. Brygada Tura; 13. Brygada Nietoperza; 23. Brygada Ostrogi- Świątołdycza; 24. Brygada Wawrzeckiego*).
[97] Ovo je samo dio okrugova i informacija o njima. Više u : *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 131 – 179.
[98] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 179 – 189.; *AKWD*, nav. dj., str. 338 – 349.

etničkim grupama (vidi poglavlje 2.2.) pa su ih Sovjeti iskoristili u borbi protiv Poljaka. Najveću ulogu odigrali su lokalni komunisti koji su zagovarali borbu protiv zajedničkog neprijatelja (Poljaka). Dana 22. listopada 1939. održan je plebiscit na kojem je odlučeno da se istočne provincije pripoje SSSR-u. Treba naglasiti kako je plebiscit nadgledao *NKVD*. Privatno vlasništvo je nacionalizirano, a mladići su novačeni u Crveni armiju. Civilna vlada uspostavljena je tek početkom 1940. godine s prosovjetskim komunistima na čelu. Politika čišćenja, koja se provodila u to vrijeme, uključivala je poljske veleposjednike, časnički kadar, kler i intelektualce. Jedna od najvećih poljskih tragedija dogodila se u Katynskoj šumi. Ondje su Sovjeti pogubili oko 22 000[99] poljskih časnika koji su bili zarobljeni i zatvoreni u logorima u Kozielsku, Ostaszkovu i Starobielsku u travnju i svibnju 1940. godine.[100] Kao što je u Generalnoj guberniji njemački postao službeni jezik, ovdje su uvedeni ruski i ukrajinski jezik. Deportacije su bila svakodnevica, a provodile su se u cijeloj zemlji (i u Generalnoj guberniji i u sovjetskom dijelu)[101]. U samo dva mjeseca (listopad – prosinac) Nijemci su deportirali 150 000, a Sovjeti 1,7 milijuna ljudi u Sibir i Kazahstan.[102] Zbog takvih incidenata i deportacija, sve je više ljudi ulazilo u ZWZ i htjelo se boriti protiv okupatora.[103] U jesen 1941. godine ZWZ je imao u svojim redovima 40 000 časnika i vojnika.[104]

3.4.1. Naoružavanje članova ZWZ-a

Postojalo je više planova kako se oduprijeti okupatorima. Postojao je plan da se na području Poljske oformiti 16 pješačkih divizija, 3 konjaničke brigade ili jedna oklopna

[99] J. Fox navodi kako je u Katynskoj šumi ubijeno oko 16 000 poljskih časnika (*Tragedy Upon Tragedy*, London, 2010., str. 31.). B. Szacka navodi da su poljski časnici bili zatvoreni u logorima Kozielsk, Starobiels i Ostaszkow (ukupno 14 700 časnika) te da su zatvorenici iz Kozielska ubijeni u Katynskoj šumi (*Polish Remembrance of World War II*, New York, 2007, str. 9.; K. Karski, *The Crime of Genocide Committed Against the Poles by the USSR Before and During WWII: An International Legal Study*, Cleveland, 2013., str. 710.). W. Wasilewski govori kako je NKVD ubio 22 000 ratnih zarobljenika i drugih Poljaka koji su uhićeni na područjima koje je zauzela Crvena armija. Navodi kako su žrtve bile većinom poljski časnici te da je u Katynskoj šumi bilo najviše žrtava. Zapovjed je izdana 5. ožujka 1940. (*The Birth and Persistence of the Katyn Lie*, Cleveland, 2013., str. 672.). Nadalje, G. Sandorf navodi kako je po zapovijedi *Politbiroa*, koju je zapovjedio Staljin, ubijeno oko 15 000 poljskih ratnih zatvorenika (nav. dj., str. 95.) On navodi i kako su 2 generala, 8 pukovnika, 25 potpukovnika, 47 bojnika, 154 satnika i 205 poručnika preživjeli tu tragediju (*Isto*, 101.).

[100] Tek je 13. travnja 1943. godine otkrivena grobnica u kojoj su bila tijela ubijenih časnika (D. G. Williamson, nav. dj., str. 23., 47., 71 – 73.).

[101] O deportacijama Poljaka unutar SSSR-a pisao je Robert Wyszyński u članku *Przesiedlenia ludności polskiej z ZSRR w latach 1920-1960*, Warszawa, 2013., str. 107-130., te su spomenute u knjizi *AKWD*, nav. dj., str. 174.

[102] D. G. Williamson, nav. dj., str. 23.

[103] Da je ZWZ bio dobro organiziran svjedoči organizacijska struktura koja je imala više odjela koji su se dijelili u nekoliko ureda (*Armia Krajowa*, nav. dj., str. 110 – 129.).

[104] J. W. Borejsza, *La résistance polonaise en débat*, Paris, 2000., str. 337.

brigada. U drugoj fazi oformilo bi se još 15 pješačkih divizija i 5 konjaničkih brigada.[105] Kao što je navedeno, ZWZ je provodio akcije sabotiranja, miniranja, napada na njemačke i sovjetske jedinice i patrole. Što se tiče financija, na početku su imali samo 1 100 000 PLN i s time su se morali opremiti (vidi poglavlje 3.3.). To im nije bilo dovoljno financijskih sredstava pa su najčešće uzimali oružje od ubijenih žrtava (njemačkih i sovjetskih). No, postojale su i zalihe koje su Poljaci sakrili prije nego su se predali. Navodimo primjer majora Alojza Dziure-Dziurskoga koji je bio aktivan član SZP-a i ZWZ-a. Njegov zadatak je bio pronaći zalihe oružja koje su sakrile poljske trupe u Čenhostovskom okrugu. Nakon tri mjeseca pronašli su dosta zahrđanih pušaka, ali i dvije upotrebljive strojnice, osam puškostrojnica te nekoliko pušaka i pištolja s municijom.

Nadalje, financirali su se djelomično i putem crnog tržišta, a pomagalo im je i lokalno stanovništvo dajući im smještaj i hranu. Mnogi obrtnici davali su 50 ili 100 PLN kako bi pomogli borcima ZWZ-a u preživljavanju i naoružavanju.[106] Bilo je slučajeva kada su članovi ZWZ-a i pljačkali ljude ili tvornice. U siječnju 1940. godine stigla je zapovijed iz Londona da ZWZ ne provodi nikakve akcije, nego da u šest mjeseci skupi što više zaliha oružja. Naređeno im je da smiju izvoditi samo male sabotažne operacije.

Nijemci su 19. lipnja 1940. osvojili Pariz. To je uvelike otežalo stanje u ZWZ-u jer je dosta informacija i različitih kurirskih ruta išlo preko Francuske. Dana 22. lipnja 1940. general Komorowski je otišao u Varšavu i sastao se s generalom Stefanom Roweckim. Na sastanku su se dogovorili kako će planirati dugoročnije akcije te unovačiti što više članova budu mogli. U to vrijeme general Sosnkowski je tvrdio da je u Poljskoj naoružano oko 30 000 ljudi u tajnoj organizaciji.[107] U ožujku 1941. godine vlada Velike Britanije dala je 100 000 $ i 20 milijuna RM[108] poljskoj vladi u izbjeglištvu, koja je pobjegla u Veliku Britaniju nakon pada Pariza. Novac je išao preko Slovačke, Mađarske, Jugoslavije i Bugarske do Poljske. U siječnju 1941. odlučeno je da treba uspostaviti i brzu i direktnu vezu s Poljskom. Dogovoreno je da se jedinice RAF-a pobrinu za letove, a Ministarstvo zrakoplovstva (eng. *The Air Ministry*) ustupilo je jedan *Whitley* zrakoplov. Prvi let izveden je 15. veljače 1941. te su izbačena tri agenta. Kasnije je britanska vlada odbila slati zrakoplove na takve misije.

[105] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 214.
[106] D. G. Williamson, nav. dj., str. 27 – 28.
[107] *Isto*, str. 33 – 35., 39 – 40.
[108] RM – *Reichsmark* (njemačka valuta u to vrijeme).

Do kraja prosinca 1940. godine ZWZ je imao oko 3500 časnika te 48 000 vojnika. U pozadini su bile i dvije rezervne snage od kojih je prva brojila 286 časnika i 70 000 vojnika. Oni su bili bez obuke, a oprema im je bila ono što su sakrili pred Nijemcima i Sovjetima u rujnu 1939.: puške i lako naoružanje s nekoliko komada anti-tenkovskog oružja. Drugu rezervu činili su članovi ZWZ-a koji su bili spremni na mobilizaciju čim započne pobuna.[109]

3.4.2. Akcije koje su provodili članovi ZWZ-a

Što se tiče akcija koje su provodili članovi ZWZ-a, navodimo akcije miniranja željeznice između Lavova i Przemyśla te Lavova i Podwoloczyska 1939. godine. Potom, početkom 1940. godine dva su vlaka izbačena iz tračnica u blizini Łódźa[110]. Jedan je prevozio vojnike, a drugi naftu. Nekoliko vojnika poginulo je ili je bilo ranjeno, a gorivo je izgorilo. Nakon ovog incidenta Nijemci su ubili nekoliko osoba koje su bile zadužene za transport zbog njihovog propusta. Osim što su minirali tračnice, nekoliko vlakova je kontaminirano klicama koje uzrokuju ozbiljne bubrežne probleme. Povremeno su članovi ZWZ-a sabotirali i tvornice koje su služile vojnoj proizvodnji. Ondje su uklanjali važne dijelove strojeva te ih na taj način stavljali izvan funkcije.

Od travnja 1940. do ožujka 1941., između ostalog, bilo je uništeno i 400 cisterni s gorivom, 24 vojarne s vojnim materijalima, vojno skladište u Varšavi te tvornička hala u Mielcu.[111] U sovjetskom dijelu uništavane su trase koje su vodile prema Njemačkoj, a uništeno je nekoliko skladišta oružja i zaliha hrane. Dana 14. veljače 1941. godine general Rowecki dobio je dopuštenje za ponovno izvođenje napada na prijevoz koji je prevozio naftu, municiju i strojeve.[112] U drugoj polovici 1941. godine izvedeno je 26 000 akcija, a neke od njih su: uništenje izvora nafte, 20 tvornica i skladišta, 134 vlaka, 2670 vagona slame, sijena i drva, 16 cisterni benzina, izbačeno iz tračnica 60 vlakova, 16 lokomotiva i 158 vagona, te oštećeno 1439 vozila i 22 zrakoplova. Kako bi lakše provodili akcije sabotiranja, između srpnja i kolovoza 1941. godine nastalo je zapovjedništvo *Wachlarz*. Oni su provodili diverzantske akcije na okupiranim područjima. Prvi zapovjednik bio je bojnik/potpukovnik

[109] D. G. Williamson, nav. dj., str. 41 – 43.
[110] *AKWD*, nav. dj., str. 179.
[111] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 236.
[112] D. G. Williamson, nav. dj., str. 36.

Jan Jan Włodarkiewicz, a nakon njega (od 18. ožujka 1942.) diplomirani bojnik Remigiusz Adam Grocholski.[113] U *Wachlarzu* je bilo aktivno između 600 i 650 ljudi.[114]

U zimi 1940./1941. ZWZ-u su se priključili i članovi *Organizacije željezničkih radnika Poljske*. Oni su izazivali kvarove na tračnicama i lokomotivama te je do veljače 1941. godine oko 43% lokomotiva u Generalnoj guberniji bilo pokvareno.

Nadalje, bakterijske zaraze korištene su u borbi protiv okupatora. Zabilježeno je da je u ljeto 1941. zabilježeno 178 slučajeva tifusa kod njemačkih vojnika u Poljskoj. No, Nijemci su se također intenzivno borili protiv ZWZ-a tako da je u okolici Lublina 1940./1941. uhićeno 2000 zemljoradnika zato što nisu isporučivali kukuruz, a u Varšavi je između 10. i 14. siječnja 1941. uhićeno oko 1000 ljudi koje su sumnjičili da su pomagali pokretu otpora. Pokret otpora je od 1. srpnja do 30. studenog 1941. uništeno je oko *400 tankerskih vagona koji su prevozili benzin, a tri bunara nafte su zatrpana*.[115]

Osim akcija koje su provodili u Poljskoj, treba spomenuti kako su od 1939. godine članovi ZWZ-a organizirali i sabotažne operacije u Rumunjskoj i Mađarskoj. Obavještajne službe bile su aktivni dio ZWZ-a. Kuriri su koristili rute kroz Mađarsku, Rumunjsku, Švedsku, Španjolsku i Portugal kako bi obavijestili Veliku Britaniju kakvo je stanje u Poljskoj. Kako su neki Poljaci i radili za Generalnu guberniju, protok informacija bio je uspostavljen. Oni su obavještavali članove ZWZ-a, potom i London, o planiranim njemačkim napadima i akcijama koje su bile usmjerene na daljnja njemačka osvajanja.

Časopisi koje tiska ZWZ su: Borba (pol. *Walka*), Poljska živi (pol. *Polska Żyje*), Poljske novosti (pol. *Wiadomości Polskie*).

[113] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 129., 235.
[114] C. Chlebowski, *Wachlarz, Monografia wydzielonej organizacji dywersyjnej Armii Krajowej, wrzesień 1941 – marzec 1943*, Warszawa, Pax, 1985., str. 360.
[115] D. G. Williamson, nav. dj., str. 44., 51.

4. Zemaljska armija u razdoblju od 1942. do 1944.

ZWZ je general Rowecki preimenovao u Zemaljska armija[116] (pol. *Armia Krajowa*, eng. *Homeland Army*) dana 14. veljače 1942. Početkom 1942. zatražili su 8 instruktora koji su uvježbavali jedinice AK-a. Planirane su veće akcije na području Ukrajine, ali je iz Velike Britanije stiglo samo 50 000 zlatnih dolara. S novcem su pripadnici AK-a davali mito lokalnom stanovništvu da ih ne oda, te su njime kupovali eksplozivne materijale od Nijemaca i Rusa. Kako bi pomogli borcima AK-a i izvođenju akcija, Churchill je odobrio uporabu *Liberatora* koji su imali veći domet od *Halifaxa*. U razdoblju između 27. i 28. ožujka i 8. i 9. travnja, na područje Poljske iskrcana su 22 agenta te dio materijala koji je bio namijenjen borcima AK-a. Od svibnja do rujna nije bilo letova kojima je dopremana pomoć, potom je sljedeća pošiljka stigla 2./3. rujna 1942. godine. U samo dva dana iskrcano je: *21 potpuno opremljen operater, 2 politička kurira, novčanice u vrijednosti 600 500 $, 620 200 zlatnih dolara, 1 milijun RM u papirima, 1 Rebecca (prijenosni uređaj za navođenje zrakoplova), 5 bežičnih uređaja za odašiljanje signala u Ujedinjeno Kraljevstvo. 10 prijamnih setova za primanje BBC-ovih poruka te 15 kontejnera nosivosti 2 tone*.[117] U razdoblju od kolovoza 1942. do travnja 1943. dopremljeno je 119 agenata te 49 tona zaliha. No, zalihe koje su dobivali od Engleza nisu mogle zadovoljiti potrebe AK-a, osobito nakon jeseni 1942. godine kada su akcije bile učestalije. Do jeseni 1942. razvilo se nekoliko tajnih radionica koje su bile centralizirane i podređene inženjeru koji je bio pod zapovjedništvom generala Komorowskog, zamjenika zapovjednika AK-a. Produkcija je bila raspoređena u dva dijela: naoružanje i oružje. Napravljeni su automatski pištolji i bacači plamena kao i cijele serije posebnih mina koje su bile namijenjene onesposobljavanju željezničkog prometa. Sirovine su dolazile iz industrija koje su bile pod njemačkom kontrolom, a u kojima su radili Poljaci. Nekoliko potrebnih materijala krali su iz tvornica u Chorzowu, Błoniu, Radochi i Mościcama.[118] Do 30. travnja 1943. godine AK je od Britanije dobila 51,5 tona opreme zajedno sa 163 padobranca (među njima i 16 političkih kurira).[119] U razdoblju od 1941. do 1943. Poljaci su dobili 6230 kg eksploziva. To su bile male količine usporedimo li to s travnjem i svibnjem 1944. kada su dobili 14 tona eksploziva. Osim što su u travnju i svibnju 1944. dobili toliko eksploziva, dobili su i 104 operatera, određen broj puškostrojnica, *Sten* pušaka i anti-tenkovskih raketa

[116] U daljnjem tekstu koristi ćemo poljsku skraćenicu AK.
[117] D. G. Williamson, nav. dj., str. 53.
[118] *Isto*, str. 54.
[119] J. Garliński, nav. dj., str. 227.

(PIAT). Iako im to nije bilo dovoljno, ipak je bilo lakše organizirati aktivnosti.[120] Početkom 1943. godine bilo je oko 200 000 ljudi u AK-u, koji su bili slabo naoružani.[121]

Poljska obavještajna služba je do ljeta 1942. godine bile podijeljena u četiri odjela: 1. *Centralni odjel* (pokrivao je Generalnu guberniju – kodni naziv *Strargen*), 2. *Zapadni odjel* (pokrivao je područje cijelog Reicha – kodni naziv *Lombard*), 3. *Istočni odjel* (protezao se od rijeke Bug do fronta – kodni naziv *Meerauge*), 4. *Odjel koji se bavio samo željezničkim prijevozom* (kodni naziv – *Witzer*).[122] Komunikacijski kanali odvijali su se i preko kurira koji su bili rapoređeni u tri zemlje: Baza 1 u Budimpešti (kodni naziv *Romek*); Baza 2 u Bukureštu (kodni naziv Bolek) i Baza 3 Stockholmu (kodni naziv Anna). U studenom je Baza 2 preseljena u Istanbul (kodni naziv Bey), ali je ostala tajna stanica u Bukureštu (kodni naziv Bolek II). Kasnije su uspostavljene stanice i u Beogradu (kodni naziv Sława), Ateni (kodni naziv Grzegorz) i u Kairu (kodni naziv Alek i Muł). Podstanice su postojale i u drugim državama.[123]

Godine 1942. javilo se oko 150 različitih časopisa i novina. Neki od njih su: Jeka, Poljska živi, Borba se nastavlja, Na oružje, Slobodna Poljska, Sutra, itd.[124] Osim što su tiskali na poljskom jeziku, tiskali su i na njemačkom jeziku. Provodili su operaciju *N*[125] te su širili novine unutar *Wermachta* i njemačke administracije. Neke od novina su bili i ilustrirane satirične novine: Vojnik, Čekić i *Der Klabautermann*.[126]

4.1. Organizacije koje su pristupile AK-u

Sikorski je u kolovozu 1942. godine naredio svim vojnim skupinama da se povežu s AK-om. U sastav AK-a ušle su paravojne snage Zemljoradniče stranke–Zemljoradnička bojna, paravojne snage Nacionalne demokratske stranke, Nacionalna vojna organizacija (unutar koje su se stvorile i Nacionalne oružane snage). Lijevo orijentirana komunistička

[120] D. G. Williamson, nav. dj., str. 122.
[121] J. Garliński, nav. dj., str. 227.
[122] D. G. Williamson, nav. dj., str. 58.
[123] J. Garliński, nav. dj., str. 228.
[124] D. G. Williamson, nav. dj., str. 63-64.
[125] Operacija *N* (Niemcy) je akcija koju su provodili borci AK-a kako bi širili svoju propagandu među Nijemcima pretvarajući se da su Njemačke, antinacističke. Najpoznatiji član ove grupe je Young Jeziorański (kodno ime *Janek*) (J. R. Krzyżański, *The Legendary Courier from Warsaw*, Warszawa, 2004., str. 24.). Operacija *N* provodila se od prosinca 1940. godine (*AKWD*, nav. dj., str. 438.)
[126] J. Garliński, nav. dj., str. 230.

Narodna straža (pol. *Gwardia Ludowa*, eng. *People's Guard*, GL) nije priznala zapovjedništvo AK-a te su se nastavili sami boriti.[127] Osim što su se Poljaci aktivno uključivali u AK, bilo je i britanskih zarobljenika koji su uspjeli pobjeći te se pridružiti AK-u. Organizacija AK je tada brojila oko 130 000[128] ljudi koji su bili u kadru Podzemne organizacije[129]. Volonteri su bili dodijeljeni novinskoj produkciji, kurirskim poslovima, bolničarima, obavještajnoj službi, te sudjelovali u ubojstvima ili sabotažama.

General Rowecki, Naredbom broj 84 ujedinio je sve diverzantske jedince 22. siječnja 1943. u novu organizaciju *Kedyw*[130]. Kedyw su činile dotadašnje jedinice: *Wachlarz*[131], *Osa-Kosa*[132], jurišne grupe Sivi redovi[133] (pol. *Szare Szeregi*) i ZO. Do lipnja 1943. godine bilo je oko 40 jedinica od 30 do 100 ljudi u Poljskoj koje su prošle kroz obuku u *Kedywu*. Poznat je i podatak da je do 1. srpnja 1944. godine u *Kedyw* jedinicama obučeno oko 51000 boraca, a imali su 13 mitraljeza, 37 puškostrojnica, 256 kratkih strojnica, 912 pušaka, 1200 pištolja, 12 PIAT-ova, i 30 protutenkovskih pušaka.[134]

Od 30. lipnja 1943. do 2. listopada 1944. glavni zapovjednik na području Poljske bio je general Tadeusz Komorowski (pseudonim Bór).[135] Jedinice su se nalazile u velikim šumama oko Lublina, Kielca i Sandomierza te u Tuchola šumama u sjevernoj Poljskoj. U jesen 1943. godine oformljena je Uprava podzemnog otpora (pol. *Kierownictwo Walki Podziemnej*, eng. *Directorate of Underground Resistance*). Osim nje, postojala je i Uprava civilnog otpora (pol. *Kierownictwo Walki Cywilnej*, eng. *Directorate of Civil Resistance*). Ove dvije uprave su kasnije ujedinjene pod imenom Uprava podzemne borbe (pol. *Kierownictwo Walki Podziemnej*, eng. *Directorate of Underground Struggle*). Upravu je činio zapovjednik

---

[127] D. G. Williamson, nav. dj., str. 59. Osim što Narodna straža nije htjela ući u sastav AK-a, ni druge komunističke paravojne formacije nisu htjele to napraviti. Partizani su bili organizirani u odredima, tzv. *Otrady*. Činili su ih pobjegli sovjetski zatvorenici, Poljaci komunisti, Ukrajinci i Židovi koji su pobjegli iz geta. Sovjetske zračne snage su ih opskrbljivale zalihama, oružjem i posebno obučenim komandosima. Narodna armiju (pol. *Armia Ludowa*) osnovali su komunisti i članovi Poljske radničke partije u nastojanju da ujedine ljevicu. Narodnoj armiji pridružila se i Narodna straža (D. G. Williamson, nav. dj., str. 66 – 69., 79 – 80., 123 – 126.). Narodna straža osnovana je u siječnju 1942. godine, Narodna armija 1. siječnja 1944. godine (E. Duraczyński, nav. dj., str. 49.).

[128] Neki izvori navode da je bilo 140 000 boraca (J. W. Borejsza, nav. dj., str. 37.).

[129] D. G. Williamson, nav. dj., str. 60.

[130] *Kedyw* (pol. *Kierownictwo Dywersji*, hrv. *Upravaljanje diverzijom*) preuzeo je brigu za uspostavljanje, treniranje i kontroliranje partizanskih jedinica unutar AK-a (usp. Williamson, 2012: 84, *Armia Krajowa*, 1999: 129,225-227; Garliński, 1975:229).

[131] *Wachlarz* je nastao 1941. godine s ciljem nastavljanja diverzija i sabotiranjem Nijemaca. Bio je podijeljen u 5 regija od Baltika do Crnog mora (J. Garliński, nav. dj., str. 229.).

[132] *Osa-Kosa* nastala je u svibnju 1942. godine, a djelovala je na područjima Generalne gubernije.

[133] Više na url: http://www.konflikty.pl/historia/druga-wojna-swiatowa/szare-szeregi/ (pristupio 4. lipnja 2015.)

[134] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 129., 131.

[135] *Isto*, str. 108.

AK, šef osoblja, vođa *Kedywa*, voditelj ureda za informiranje i propagandu i upravitelj općeg otpora.[136]

Bojnik Alojzy Dziura-Dziurski u rujnu 1943. obučio je elitnu grupu muškaraca koji su kasnije postali partizanski zapovjednici. Kamp za treniranje bio je u Przysieka šumi u blizini Krakova. Grupa je nosila ime *Skrzetulski* te je bila podijeljena u 4 jedinice: napadačka, likvidacijska, izviđačka i potporna U svakoj jedinici bilo je 12 muškaraca koje je vodio časnik. Dziurinu grupu činilo je i 5 sekcija: zapovjedništvo, komunikacija, opskrba, sanitet i prijevoz (prijevoz je bio najveća sekcija i činilo ju je 16 konjskih vagona). Što se tiče oružja koje je posjedovala grupa, imali su strojnicu, 3 puškostrojnice, 12 kratkih strojnica, 32 pištolja i 16 sačmarica za vozače vagona.[137]

Osim navedenih organizacija, u Varšavskom getu osnovana je Židovska borbena organizacija (pol. *Żydowska Organizacja Bojowa*, eng. *Jewish Fighting Organization*). Osnovana je unutar Židovskog nacionalnog odbora. Organizacija je imala malo više od 1000 boraca (zajedno s Cionističkim revizionističkim pokretom i Židovskom vojnom unijom koji nisu priznavali Židovski nacionalni odbor), a trenirali su ih pripadnici AK-a i GL-a.[138] Tijekom napada na Varšavski geto (19. travnja – 8. svibnja 1943.) AK je imala marginalnu ulogu u obrani istoga. Borci AK-a samo su opskrbljivali neke položaju koje su držali Židovi. Donosili su im oružje, municiju i hranu (ali u malim količinama). Tijekom nekoliko napada koje su izvele jedinice AK-a i GL-a uspjelo je pobjeći nekoliko Židova kroz kanalizaciju. No, to nije bilo dovoljno jer su Nijemci savladali obranu geta i pobili ili zarobili oko 56 000 Židova. [139]

Početkom 1944. godine AK je brojio 380 000 boraca i posjedovao 53 000 komada oružja (3,6% su bili strojnice i puškostrojnice) i 128 000 granata.[140]

[136] *Isto*, str. 74.
[137] *Isto*, str. 119.
[138] *Isto*, str. 80 – 82.
[139] J. Garliński, nav. dj., str. 238.
[140] J. W. Borejsza, nav. dj., str. 37.

4.2. Neke od akcija koje je AK proveo od 1942. do 1944. godine

Borci AK-a planski su provodili svoje akcije[141] te su u ožujku i travnju 1942. godine oštetili 134 lokomotive i 2262 teretna vagona. U lipnju je oštećeno i uništeno oko 135 lokomotiva i 561 vagon. Tim akcijama su borci AK nanijeli velike gubitke njemačkoj vojsci. Zbog toga su postavljeni njemački vojnici na mjesta koja su češće napadana (pruge: Lavov – Kasne – Tarnopol, Lavov – Brody, Lavov – Rawa Ruska, Chłem – Dorohusk).[142] Treba sumirati i reći kako je od 1. siječnja 1941. do 30. lipnja 1944. godine oštećeno 6930 lokomotiva, izbačeno iz tračnica i zapaljeno 443 transporta, oštećeno 19 058 vagona, prekinuto 638 dalekovoda, oštećeno ili uništeno 4326 vojnih vozila, dignuto u zrak 38 željezničkih mostova, oštećeno 28 zrakoplova, uništeno 1167 cisterni s benzinom (4674 tona benzina), uništena tri izvora nafte, spaljeno 150 vagona koji su prevozili drvo, 122 vojna skladišta, 8 vojnih skladišta hrane, uništeno 2872 stroja u tvornicama, izvedeno 25 145 sabotaža i 5733 napada na Nijemce.[143]

Nijemci su i u 1942. i 1943. godini raseljavali stanovništvo Poljske. Tako su od studenog 1942. do ožujka 1943., te od lipnja do kolovoza 1943. godine iz okruga Zamość iselili oko 100 000 Poljaka i naselili oko 13 000 Nijemaca. Borci AK-a su reagirali te su uz pomoć partizana napadali nove doseljenike, željeznicu, mostove i ceste. Tim su napadima promijenili i usporili plan Nijemaca za planskim raseljavanjem Poljaka i naseljavanjem Nijemaca na područje Generalne gubernije.[144]

Što se tiče ubojstava koje su izvršavali pripadnici AK-a, treba istaknuti ubojstvo 2015 *Gestapovih* agenata u razdoblju od siječnja 1943. do lipnja 1944. Osim *Gestapovih* agenata, spomenut ćemo i ubojstva Kurta Hoffmana, voditelja zavoda za zapošljavanje, kao i časnika Brauna. Pripadnici AK-a pokušali su ubiti i generala Waltera Krügera, šefa tajne policije SS-a u Generalnoj guberniji u Krakovu, ali je on samo ozlijeđen. Dana 1. veljače 1944. godine ubijen je i šef varšavske policije SS general bojnik Franz Kutschera[145], voditelj istražnog odjela Lubert te šef *Gestapo*-a u Kielcu Franz Witek. No, *Gestapo* je uzvratio udarac te je u razdoblju od 1. rujna 1943. do 19. veljače 1944. godine bilo uhićeno ili ubijeno 14 221 člana

[141] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 227 – 230.
[142] D. G. Williamson, nav. dj, str. 54.
[143] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 235.
[144] D. G. Williamson, nav. dj., str. 69 – 70.
[145] Usp. url: http://nowahistoria.interia.pl/kartka-z-kalendarza/news-1-lutego-1944-r-zamach-na-gen-franza-kutschere-dowodce-ss-i-,nId,1099159 (pristupio 2.6.2015.)

AK-a.[146] Najveći gubitak za AK bilo je uhićenje generala Roweckoga 30. lipnja 1943. godine. Njega su izdala 3 člana AK-a. Kako nije htio surađivati s Nijemcima u borbi protiv SSSR-a, prebačen je u koncentracijski logor Sachsenhausen gdje je i ubijen 2. kolovoza 1944. godine. Nakon njegova uhićenja, general Komorowski postao je glavni zapovjednik AK-a. [147] Komorowski je 15. rujna 1943. izdao Naredbu 116. Njome je istaknuo kako neke naoružane bande napadaju gradove i sela te pljačkaju banke, kuće, stanove i veće farme. Kako su te akcije bile većinom pljačkaše, Naredbom 116 rekao je kako se borci AK-a moraju boriti protiv takvih skupina. Tu se osvrnuo i na Židove te je istaknuo da su židovske jedinice banditske jedinice.[148]

Jedna od najvažnijih akcija je akcija Oluja[149] (pol. *Burza*, engl. *Tempest*), potom manje akcije Jula i Eva. Operacija Oluja, koju je naredio general Komorowski 20. studenog 1943. godine, imala je za cilj organizirati različite napade protiv Nijemaca u suradnji s Crvenom armijom. Oluja se počela provoditi od siječnja 1943. godine.[150] Operacijom Jula general Komorowski je između 6. i 9. travnja 1944. godine minirao njemačku željezničku komunikaciju na relacijama Krakov – Przemyśl, Bielsko – Lavov i Łódź – Lavov. U pripremama za opreaciju *Overlord,* AK je prekidao sve glavne linije Krakov – Lavov te Łódź – Varšava i Łódź – Lavov.[151]

Nakon što je u siječnju 1944. Crvena armija počela osvajati istočne dijelove Poljske, surađivala je s AK do travnja 1944. godine. Nakon što su porazili Nijemce, Rusi su počeli tjerati borce AK-a i AL-a[152] u armiju generala Berlinga koja je formirana u SSSR-u te Crvenu armiju. Htjeli su sve borce AK-a podrediti sebi. Postoji nekoliko slučajeva u istočnoj Poljskoj u kojoj je oko 3000 vojnika AK 5. pješačke divizije odigralo veliku ulogu u osvajanju Lavova između 23. i 27. srpnja 1944. Nakon što je grad osvojen, maršal Ivan Stepanovich Konev natjerao je vojnike AK-a da se pridruže Crvenoj armiji. Kako časnici AK-a to nisu prihvatili,

[146] Wolfgang Jacobmeyer navodi da je u razdoblju od listopada 1943. do srpnja 1944. ubijeno 2705 Poljaka od strane njemačkih vlasti u Generalnoj guberniji (*Die polonische Widerstandsbewegung im Generalgouvernement und ihre Beurteilung durch deutsche Dienststellen*, München , 1977., str. 661).
[147] D. G. Williamson, nav. dj., str. 75 – 76.
[148] J. L. Armstrong, *The Polish Underground and the Jews: A Reassessment of Home Army Commander Tadeusz Bór – Komorowski's Order 116 against Banditry*, London, 1994., str. 260-261.
[149] Operacija Oluja trajala je 12 mjeseci i u tom vremenu mobilizirano je 16 divizija i 6 pukovnija zajedno s nekoliko partizanskih grupa. Broj vojnika premašio je 100 000. Najpoznatije akcije koje su provedene u suradnji s Crvenom armijom je bilo zauzimanje Kowela, Vilna i Lavova (J. Garliński, nav. dj., str. 243-245).
[150] J. Reynolds, *'Lublin' versus 'London' – The Party and the Underground Movement in Poland, 1944 – 1945*, London, 1981., str. 619 – 620.
[151] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 252-256.; D. G. Williamson, nav. dj., str. 122 – 123.
[152] AL – poljska kratica za Narodnu armiju.

poslani su u SSSR te se nikada nisu vratili.[153] Nakon što je Crvena armija prešla rijeku Bug (20. srpnja 1944.), koju su sovjeti priznali kao granicu između SSSR-a i Poljske, dana 21. srpnja 1944., u Moskvi je formiran Poljski odbor narodnog oslobođenja (pol. *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego*, eng. *Polish Committee of National Liberation*, PKWN) koji je potpisao dva ključna dogovora sa sovjetskim vodstvom: prihvatili su *Curzonovu liniju*[154] kao novu Poljsku istočnu granicu, te su dali sovjetskim vojnim vlastima potpunu vlast na poljskom teritorij koji je oslobođen pomoću Crvene armije. PKWN je u srpnju Lublinu proglasio sebe privremenom vladom (poznatija pod nazivom Lublinska vlada). [155] Crvena armija i NKVD počeli su s likvidacijama članova AK-a jer su im oni počeli smetati jer se nisu htjeli priključiti u njihove redove.[156]

U Generalnoj guberniji su u lipnju 1944. Nijemci organizirali dvije akcije kojima su se htjeli riješiti partizanskih jedinica i članova AK-a. Akcije su nazvane *Sturmwind 1* i *2*. U Biłgorajskoj šumi je bilo oko 5000 boraca (3000 koji su pripadali sovjetskim jedinicama, 560 članova AL-a (uključujući i 100 židovskih partizana), 570 članova AK-a i oko 700 članova zemljoradničke bojne. No, akcija S*turmwind 1* nije uspjela jer se većina partizana uspila probiti kroz njemačke jedinice, te su pobjegli u Solsku šumu. Operacija *Sturmwind 2* je bila uspješnija te su mnogi borci poginuli u opsadi Solske šume.[157]

[153] D. G. Williamson, nav. dj., str. 126., 128.
[154] *Curzonova linija* nastala je odlukom Vrhovnog savezničkog vijeća 8. prosinca 1919. godine i njome je definirana granica između Poljske i SSSR-a (M. R. Schwonek, *Gen. Kazimierz Sosnkowski's Order of the Day No. 19*, Oxford, 2008., str. 367.).
[155] D. G. Williamson, nav. dj., str. 131.
[156] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 331.
[157] D. G. Williamson, nav. dj., str. 130.

5. Varšavski ustanak 1944.

U ožujku 1944. AK-a je u Varšavskom okrugu imao oko 48 000 boraca te 18 strojnica, 75 puškostrojnica, 1316 pušaka, 1965 pištolja, 287 kratkih strojnica te velik broj granata i municije.[158] Crvena armija približavala se gradu te je Staljin rekao kako će Crvena armija i AL osloboditi Varšavu. To se AK-u nije svidjelo pa su odlučili da trebaju organizirati sami oslobođenje Varšave. Dana 28. srpnja Nijemci su pozvali 100 000 ljudi da grade fortifikacije u gradu jer su se bojali napada Crvene armije, ali i mogućnosti ustanka. General Komorowski 31. srpnja rekao je kako 1. kolovoza u 17.00 sati započinje oslobađanje Varšave.[159] Poslao je 22 trkača koji su vijest pronijeli po cijelom gradu.[160] Popodne 1. kolovoza 600 je kompanija AK započelo kretanja prema zbornim punktovima. Oko 13.00 sati je nekoliko članova bojne Kišobran[161] (pol. *Batalion Parasol*) bacilo molotovljeve koktele na stražarnicu SS-a u Ochoti. Zbog toga i sličnih incidenata, njemačka tajna policija je bila mobilizirana u 16.30 sati[162], a tenkovi su počeli patrolirati ulicama. U središtu grada mobilizirano je 75% trupa AK-a, no oni su bili slabo naoružani. Napad je vodio pukovnik Antoni Chruściel, zapovjednik središnjeg okruga.[163] Neki izvori tvrde da je bio 901 vojnik u Starom gradu, a od oružja su *imali 103 granate, 48 pištolja, 8 automatskih pištolja, 9 pušaka, strojnicu i dvije puškostrojnice te oko 1000 molotovljevih koktela.*[164] Pregrađe je bilo bolje opremljeno, ali je mobilizacija bila spora. Do 3. kolovoza mobilizirano je oko 30 000 boraca. Osim AK-a, ondje su bili pripadnici i AL-a[165] te partizani Nacionalnih oružanih snaga (pol. *Narodowe Siły Zbrojne*). U prvih nekoliko dana AK je kontrolirao 3/5 grada.[166]

Što se tiče pomoći koju su borci AK-a dobivali iz inozemstva, može se reći da je ona bila premala i nedovoljna. U noći s 4. na 5. kolovoza na područje Wole izbačeno je 12 kontejnera oružja. Ostali letovi (njih 14) su bili zabranjeni jer su 4 zrakoplova bila srušena kada su se vraćala sa svoje misije. U noći s 8. na 9. kolovoza zalihe su uspješno dostavljene.

[158] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 132.
[159] Treba naglasiti kako je general Komorowski izdao naredbu 21. srpnja kako će ustanak započeti 25. srpnja u 00.01 sati te da će trajati tjedan dana, najviše dva tjedna, ali je Izbjeglička vlada u Londonu odgodila početak za 1. kolovoza. (*Armia Krajowa*, nav. dj., str. 298.)
[160] A. Curry, *Revold... and Betrayal*, Leesborg, 2012., str. 43.
[161] Bojna *Kišobran* bila je specijalna elitna jedinica unutar AK-a (usp. url: http://www.warsawuprising.com/witness/parasol.htm (pristupio 2. lipnja 2015.).
[162] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 307.
[163] T. Pełczyński, *Armia Krajowa i Powstanie Warszawskie*, Muzeum Armii Krajowej, Kraków, 2007., str. 15.
[164] D. G. Williamson, nav. dj., str. 136.
[165] Procjenuje se da se u Varšavskom ustanku borilo oko 500 boraca AL-a koji su se borili pod zapovjedništvom AK-a (J. Garliński, nav. dj., str. 232.),
[166] J. Garliński, nav. dj., str. 248.

Sljedeće večeri su dostavljene zalihe nenaoružanim borcima u Kampinoskoj šumi, a u noći s 12. na 13. kolovoza 11 zrakoplova je uspješno dostavilo zalihe na područje grada. Nekoliko dana su zalihe uspješno dostavljane, ali su gubitci zrakoplova pri povratku bili veliki pa je opskrba ponovno zaustavljena 27. kolovoza. Kako bi se borci u Varšavi mogli normalno boriti, bilo je potrebno minimalno 19 kontejnera ili sedam zrakoplova svake noći.[167] Od 4. kolovoza do 21. rujna iz južne Italije poletjela su 94 poljska aviona i 105 britanskih. U 23 operacije koje su uspješno izvedene, dopremljeno je 1344 pištolja i revolvera, 3855 kratkih strojnica, 380 strojnica, 237 PIAT-ova, 13 minobacača, 130 pušaka, oko 14 000 ručnih granata, 3000 protutenkovskih granata, 8,5 tona plastičnog eksploziva s osiguračem i fiteljem, 4,5 milijuna naboja, 45 tona hrane i lijekova. Crvena armija je od 13. rujna do 1. listopada isporučila 150 tona vojnog materijala i opreme, 113 563 kilograma hrane, 515 kg lijekova te nešto tehničke opreme.[168]

5.1. Napadi AK-a i protunapadi Nijemaca

Na početku Varšavskog ustanka zabilježen je bio uspjeh boraca AK-a u Starom gradu te Woli. Zauzeto je bilo i skladište SS-a puno uniformi i zaliha hrane. Prvi su dan borci AK htjeli zauzeti glavne komunikacijske punktove i javne zgrade.[169] Prvi gubitci AK zabilježeni su u napadu na električnu centralu, a nisu uspjeli ni napadi na Okęcie i Bielany aerodrome. Prvi dana ustanka nisu zauzeti ni strateški važni mostovi na Visli (Kiebedz i Poniatowski). Nakon što je AK oslobodio Stari grad, postavljene su barikade. Dana 2. kolovoza članovi AK-a pokušali su osloboditi cijeli Stari grad, centar, Wolu, Powiśle i Czerniakow. Zarobili su dva tenka (*Tiger*) te ubili oko 500 Nijemaca.[170]

Nijemcima je trebalo 4 dana da se organiziraju. Heinrich Himmler naredio je da se oformi poseban korpus koji se borio protiv Poljaka. Zapovjednikom je imenovan SS general-poručnik Erich von dem Bach. Korpus su činili: SS brigada RONA[171] regrutirana iz Ruske armije narodnog oslobođenja (rus. *Russkaya Osvoboditelnaya Narodnaya Armiya*, engl. *Russian National Liberation Army*) pod vodstvom brigadnog generala Bronislava Vladislavovicha Kaminskog; SS brigada pod zapovjedništvom brigadira Oskara Dirlewangera

[167] D. G. Williamson, nav. dj., str. 146 – 147.
[168] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 313., 315.
[169] M. Schwonek, nav. dj., str. 369.
[170] D. G. Williamson, nav. dj., str. 137 – 138.
[171] Usp. url: http://www.feldgrau.com/kaminski.html (pristupio 3.lipnja 2015.).

koji je uključivao i 3. Azerbejdžansku pukovniju; 572. i 580. kozačke bojne; bojnu vojne policije iz Poznanja; stražarsku pukovniju *Luftwaffea* i rezervnu bojnu tenkovsko-padobranske Hermann Göring divizije koja se borila istočno od Varšave.[172] Himmler je vidio odličnu priliku da uništi Varšavu. Njemački kontranapad počeo je 5. kolovoza i bio je usmjeren na Wolu i Ochotu. U napadu na Wolu ubijeno je mnogo civila. Ochota je manje nastradala jer su članovi Kaminski brigade više pljačkali, negoli ubijali. Borbe u ovim gradskim četvrtima nastavile su se do 11. kolovoza. U Ochoti su jedinice AK-a uspjele eliminirati jednu satniju RONA brigade. Nakon što su Nijemci napali, borci AK-a povlačili su se kroz kanalizacijske tunele.[173]

Nakon što su se borci AK-a povukli iz Wole i Ochote, otišli su u Żoliborz, Stari grad, središte grada, Mokotów i Czerniaków jer su ti dijelovi grada bili manji i bilo ih je lakše braniti. SS general poručnik Erich von dem Bach zapovjedio je napad na Stari grad. SS brigada pod zapovjedništvom brigadira Oskara Dirlewangera napala je Stari grad 9. i 10. kolovoza 1944. godine. Nisu brzo napredovali te su došli samo do ruševina *Kraljevskog dvorca*. Napadi su nastavljeni i 11. i 12. kolovoza, a borci AK su se morali povlačiti u zgrade s barikada. Borbe su se i dalje nastavljale. Dana 14. kolovoza Nijemci su prekinuli dovod vode u oslobođene dijelove grada te se bilo teško boriti s vatrom. Središte grada njemački tenkovi napali su 15. kolovoza. U tom napadu jedinice AK-a uništile su 7 tenkova. Od 17. do 23. kolovoza Stari grad su napali iz zraka sa zrakoplovima *Stuka* (*Junkers Ju 87*). [174]

Borci AK-a pokušali su osloboditi Stari grad u noći sa 16. na 17. kolovoz, ali nisu uspjeli. Slične situacije ponovile su se sa 20. na 21. kolovoz te s 21. na 22. kolovoz, ali su Nijemci u oba dana odbili 1650 boraca AK-a s teškim gubitcima na strani AK-a. Nijemci su odgovorili kontranapaom u noći s 25. na 26. kolovoz. Bombardirali su Stari grad te su zauzeli dio Kierbedź mosta. Dva dana kasnije su se probili tenkovima te zauzeli zgradu Poljske tajne tiskare (pol. *Polska Wytwórnia Papierów Wartościowych*, eng. *Polish Security Printing Works*) koja je bila važna točka obrane Starog grada. Nakon što se 2000 boraca AK-a i 30 000 civila našlo okruženo njemačkim trupama, zapovjednik poljskih snaga Starog grada, pukovnik Karol Ziemski naredio je povlačenje u središte grada. Evakuacija je započela 1. rujna u 8.00

[172] D. G. Williamson, nav. dj., str. 138.
[173] Bilo je više trasa kanalizacijskih tunela. Neke od njih su Żoliborz – Starówka, Starówka – Śródmieście, Czerniaków – Mokotów, Mokotów – Śródmieście (A. Kobos, *Kanały w Powstaniu Warszawskim*, Paris, 1994., str. 56.; usp. url: http://www.info-pc.home.pl/whatfor/baza/kanaly.htm pristupio (4. lipnja 2015.).
[174] D. G. Williamson, nav. dj., str. 142.

sati kroz dva kanalizacijska tunela. Pobjeglo je oko 4500 boraca AK-a. Dana 2. rujna Nijemci su baražnom paljbom, koja je trajala nekoliko sati, ponovno okupirali Stari grad.[175]

Središte grada bilo je u rukama AK-a, osim nekoliko zgrada u kojima su bili Nijemci. Do 20. kolovoza u središtu grada bilo je oko 23 000 borca AK-a (u cijelom gradu je bilo 47 000). U Mokotowu je bilo teško jer je ondje bilo samo 3000 boraca, od kojih je bilo oko 300 žena. Oni se nikako nisu mogli probiti do središta grada i pomoći u obrani.

Nakon što je Crvena armija zauzela Prag, Nijemci su povećali svoje akcije u predgrađu Powiśle. Do 6. rujna prisilili su borce AK-a da se povuku. Tu akciju pratila su brutalna ubojstva zarobljenika, ranjenika te su ljudi počeli bježati u središte grada. Nijemci su započeli i s napadima na istočni dio gradskog središta te su počeli svakodnevno napredovati i ponovno zauzimati dijelove gradskog središta. Dana 8. rujna general Komorowski stupio je u kontakt sa zapovjednikom njemačkih trupa, SS generalom poručnikom Erich von dem Bachom te prihvatio Bachovu ponudu o dvosatnom primirju u zapadnom sektoru kako bi se mogli evakuirani civili. Izbjeglička vlada dala je ovlasti generalu Komorowskom da se može predati kada bude mislio da je to potrebno. Sljedećeg dana stigli su uvjeti za predaju, ali do predaje nije došlo jer je Crvena armija počela napredovati prema Varšavi. Do 14. rujna sve su njemačke ključne pozicije istočno od Visle bile zauzete te su Nijemci očekivali da će sovjetske trupe prijeći rijeku, ali su Vislu pokušale prijeći samo jedinice Berlingove armije. Samo je 1500 vojnika uspjelo prijeći, a 5000 je poginulo pokušavajući. AK je do 18. rujna držala Czerniaków, ali je i on tada pao. Napad na Mokotów započeo je 24. rujna. Samo su ga tri dana borci AK-a branili, a onda je i on pao 27. rujna. Crvena armija je stajala s druge strane rijeke i nije poduzimala ništa kako bi pomogla borcima AK-a. Dana 29. rujna Nijemci su napali Żoliborz te ga osvojili polovicu.[176]

Pregovori oko predaje započeli su 27. rujna. Emisari Crvenog križa potpisali su prekid vatre od 1. listopada (5.30) 2. listopada (6.30) kako bi se evakuirali civili. Dana 2. listopada Poljaci su potpisali i prekid vatre stupio je na snagu u 21.00 sat.[177] Dogovoreno je da će se svi borci (bilo AK-a ili AL-a) tretirati kao ratni zarobljenici te da će se humano postupati s civilima koji će morati napustiti grad.[178] Borbe koje su trebali trajati nekoliko dana, potrajale

[175] D. G. Williamson, nav. dj., str. 142 – 143.
[176] *Isto*, str. 150 – 151.
[177] Komunisti su osudili za izdaju generala Komorowskog jer se potpisao predaju (G. H. Janczewski, *Ther Origin of the Lublin Government*, London, 1972., str. 432.).
[178] D. G. Williamson, nav. dj., str., str. 151.

su 63 dana te je zbog toga Varšavski ustanak jako važan za povijest Europe.[179] On je ujedno Poljacima i ponos (borba protiv okupatora), ali i velika tragedija poljskog naroda.

5.2. Žrtve Varšavskog ustanka

Početkom ustanka, u napadu na električnu centralu Powisla, ubijeno je 20 Nijemaca, a 28 je zarobljeno, dok je na strani AK-a bilo 17 mrtvih i 7 ranjenih. Do 21. kolovoza na strani AK-a bilo je 2000 žrtava. To je bilo 30% njihovih snaga koje su se borile od 8. kolovoza.[180] U Varšavskom ustanku poginulo je oko 10 000[181] boraca AK-a, nestalo je oko 5000, 25 000 je bilo ranjeno, a 15 000 – 16 000[182] je bilo zarobljeno. Njemačkih vojnika poginulo je oko 10 000, ranjeno je oko 9000, a nestalo oko 6000.[183]

Što se civilnih žrtva tiče, pretpostavlja se da je 5. kolovoza u Woli zaklano između 30 000 i 40 000 civila. Zapaljen je i radijski[184] institut Marie Curie, a medicinsko osoblje i bolesnici su silovani i ubijeni. U zgradi tajne tiskare pobijeni su svi ranjenici i zatvorenici koji su se nalazili u podrumu. Nakon što su 2. rujna ponovno okupirali Stari grad, Nijemci su ubili oko 7000 ranjenika i civila. Ostale su poslali u koncentracijske logore ili na prisilan rad.[185] Nakon predaje, oko 500 000 civila je bilo prisiljeno napustiti grad te su bili odvedeni u tranzitne logore, a neki su bili poslani i u koncentracijske logore, iako tako nije bilo dogovoreno. Tijekom Varšavskog ustanka poginulo je oko 200 000[186] civila. Puno je civila poginulo i zbog toga jer su ih Nijemci koristili kao ljudski štit. Vezali su ih za tenkove ili su ih tjerali da hodaju ispred njemačkog pješaštva. Među civilnim žrtvama bilo je i žena koje su služile kao medicinske sestre i kuriri, te dječaka i djevojčica koji su bili skauti te su služili kao glasnici i nosili pisma kroz ratnu zonu.[187] Što se tiče zgrada, porušeno je oko 93% Varšave.

Kada se govori o Varšavskom ustanku ne može se ne spomenuti uloga SSSR-a. Ne može se lako doći do dokumenata koji govore o odlukama Staljina od 3. kolovoza 1944.

[179] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 318.
[180] D. G. Williamson, nav. dj., str. 142.
[181] Williamson navodi kako je poginulo 15 000 boraca AK-a (nav. dj., str.142).
[182] Curry navodi kako je preživjelo 11 668 boraca AK-a koji su zarobljeni (nav. dj., str. 46).
[183] *Armia Krajowa*, nav. dj, str. 317.
[184] Od kemijskog elementa Radij (Ra).
[185] D. G. Williamson, nav. dj. str. 142-143.
[186] U knjizi *Armia Krajowa* navodi se kako je u ustanku poginulo između 100 000 i 150 000 ljudi (nav. dj., str. 317.), a istu brojku navodi i B. Szacka, nav. dj., str. 11.
[187] A. Curry, nav. dj., str. 44.

godine. Poznato je da su krajem srpnja 1944. godine 8. gardijska armija i 2. oklopna armija bile u neposrednoj blizini Varšave, ali su iz nepoznatih razloga stale s daljnjim vojnim djelovanjem i borbom protiv Nijemaca koji su bili u Varšavi te se borili protiv AK-a. General Komorowski je u zadnjem pismu poslanom u London napisao kako predaja glavnog grada ne znači da su Poljaci postigli mir s Nijemcima. Zahtjevi Moskve su bili gori od predaje neprijatelju. U pismo je naveo kako bi radije umro, negoli pristao na uvjete Moskve. Naglasio je kako su Sovjeti željeli deportirati i uništiti Poljake kao što su to napravili i s 10 000 žrtava u Katynu.[188] Sovjeti su oslobodili Varšavu tek 17. siječnja 1945. godine.[189]

U jednom razgovoru nakon pada Varšave, general Władysław Anders[190] je istaknuo kako su se borci AK-a borili nadljudskim snagama kako bi oslobodili Varšavu. No to nije bilo dovoljno jer su ih svi saveznici napustili i nisu im slali dovoljno pomoći kako bi oslobodili grad.[191]

[188] D. G. Williamson, nav. dj., str. 151.
[189] A. Curry, nav. dj., str. 47.
[190] General Władysław Andres bio je zapovjednik Poljaka koji su pobjegli pred Sovjetima.
[191] M. M. Drozdowski, *American Polonia and the Warsaw Uprising*, Warszawa, 2006., str. 70.

6. Zemaljska armija od Varšavskog ustanka do kraja rata 1945.

Nakon pada Varšave, vrhovno zapovjedništvo AK-a bilo je smješteno negdje između Čenstohove i Krakova. Tri ključna odjela ponovno su se reorganizirala te su okupljali svoje osoblje. Odjel za informiranje i tisak počeo je tiskati svoj službeni list *Republika*. Odjel za rad i socijalnu skrb financirao je poljski Crveni križ i Središnje vijeće za socijalnu skrb u evakuiranju osoba i bolnica. Odjel za unutarnje poslove uspostavljao je kontakte s vojnim i civilnim vlastima.[192] General Leopold Okulicki prerušio se u civila i napustio je Varšavu nakon ustanka. Pobjegao je Nijemcima te je novo zapovjedništvo smjestio u Čenstohovu.[193] Postao je novi zapovjednik AK-a.[194] Dana 26. listopada 1944. Okulicki je napisao *Smjernice za aktivnosti tijekom zimskog perioda 1944./1945*.[195] Važno je napomenuti da se sada mijenjao smjer aktivnosti. Antinacističku djelatnost zamijenila je antisovjetska, tj. antikomunistička djelatnost.[196] U listopadu i studenom su saveznici dopremili samo 10 tona zaliha jer je vrijeme bilo loše i jer Staljin nije dopuštao da lete preko teritorija koji je zauzela sovjetska vojska. Što se tiče ljudstva, general Okulicki imao je na raspolaganju borce iz 5 okruga: Radom (429 puna voda i 29 kadrovskih vodova), Krakov (487 punih vodova i 185 kadrovskih vododva), Šleska (145 punih vodova i 502 kadrovska voda), Łódz (105 punih vodova i 300 kadrovskih vovoda) te Pomeranija (32 puna voda i 395 kadrovskih vodova).[197] To je bilo ukupno između 100 000 i 150 000 mobiliziranih ljudi. Puni vodovi imali su od 15 do 17 ljudi, a kadrovski od 25 do 30 ljudi. Oni su nastavili svoje akcije sabotiranja u navedenim područjima. U Šleskoj i na područja Krakova napadali su zatvore i oslobađali zatvorenike. U Tarnovskoj regiji minirali su mostove i uništavali njemačke topničke baterije. Dana 12. siječnja 1945. započela je sovjetska zimska ofenziva i u samo nekoliko dana je cijela Poljska bila u sovjetskim rukama.[198] U isto vrijeme počela su i ubojstva časnika AK-a od strane Crvene armije i NKVD-a.[199] Nijemci su uzvraćali iznenadnim kontranapadima te su nanosili gubitke AK-u. Dana 19. siječnja 1945.[200] godine general Okulicki raspustio je Zemaljsku armiju. Izjavio je da se *ne žele boriti protiv Sovjeta, ali da se nikada neće pristati*

[192] D. G. Williamson, nav. dj., str. 157.
[193] J. Reynolds, nav. dj., str. 634.
[194] Više u *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 189-196.
[195] D. G. Williamson, nav. dj., str. 158.
[196] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 322.
[197] D. G. Williamson, nav. dj., str. 161.
[198] J. Garliński, nav. dj., str. 250.
[199] J. Reynolds, nav. dj., str. 636.
[200] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 324.; D. G. Williamson, nav. dj., str. 165.

živjeti, osim u potpuno suverenoj, nezavisnoj i pravedno upravljajućoj Poljskoj državi.[201] Nakon što je raspustio AK, oformio je organizaciju *NIE* (pol. *Niepodległość*, eng. *Independence*, hrv. *Nezavisnost*). Ona je imala manje osoblja, a zapovjednik je postao dotadašnji zapovjednik *Kedywa*, general Emil Fieldorf. Organizacija je bla poznata i pod imenom Zemaljska armija broj 2. Dana 6. ožujka 1945. vladin delegat Jankowski, general Okulicki i vođe stranaka pozvani su bili na sastanak s generalom pukovnikom Ivanovim, sovjetskim zapovjednikom 1. bjeloruskog fronta. Trebali su postići dogovor oko nove organizacije vlasti i prilagođavanja novonastaloj situaciji. Održana su dva sastanka u Varšavi i Pruszkovu, a nakon toga je uhićeno 16 vođa Podzemne države[202], među njima i Jankowski i Okulicki. Poslani su u Moskvu. Članovi *NIE* organizacije su bili otkriveni, a neki su i uhićeni. Dana 6. kolovoza pukovnik Jan Rzepeczki osnovao je novu organizaciju *WiN*[203] (pol. *Wolność i Niezawisłość*, eng. *Freedom and Independence*, hrv. *Sloboda i neovisnost*) koja je okupila borce AK-a, ali ne da bi oformila vojsku, nego da bi dobili nadolazeće izbore. Tom organizacijom mijenja se funkcija: iz vojne svrhe prelazi u političke svrhe.[204] Uzima se da je 1. srpnja 1945. godine kraj postojanja AK-a jer je tada raspuštena vladina delegacija koja je prenosila odluke Izbjegličke vlade iz Londona.[205]

Treba napomenuti kako su ZWZ i AK od prosinca 1939. do srpnja 1944. godine izveli oko 730 607 sabotažnih akcija u kojima je, između ostalog, spaljeno ili unesposobljeno 46 tvornica, uništen 641 transformator, spaljeno ili uništeno 5 izvora nafte, 776 električnih motora, 3831 stroj, 5722 tone benzina, 7751 lokomotiva i 25 314 vagona, 107,2 tone nafte te 34 zrakoplova.[206]

[201] D. G. Williamson, nav. dj., str. 165.
[202] U knjizi *Armia Krajowa* navodi se kako je 27. i 28. ožujka ubijeno 15 vođa AK-a (nav. dj., str. 60). Garliński navodi kako je 27. i 28. ožujka uhićeno 15 predstavnika AK-a te da su oni zajedno s jednim prijašnjim zatvorenikom prebačeni u Moskvu i da im je ondje suđeno te da su osuđeni na kazne zatvora (nav. dj., str.: 251 – 252).
[203] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 342-348.
[204] D. G. Williamson, nav. dj., str. 168.
[205] J. Garliński, nav. dj., str. 253.
[206] *Armia Krajowa*, nav. dj., str. 236.

Zaključak

Na prethodnim je stranicama prikazana povijest Saveza za oružanu borbu i Zemaljske armije iz perspektive vojne povijest. U radu smo nastojalo prikazati zašto je uopće došlo do okupacije Poljske u rujnu 1939. godine. Pokušali smo prikazati situaciju u Njemačkoj i SSSR-u prije početka Drugog svjetskog rata jer je ona ključna za daljnja događanja u Europi i svijetu. Iz navedenog možemo zaključiti kako je Hitler napao Poljsku pod izlikom da si osigura prolaz do Istočne Pruske, tj. slobodnog grada Gdanjska. To je bio samo paravan, on je htio zauzeti Poljsku te si osigurati put na istok. Možemo pretpostaviti da je ranije i bio spreman surađivati s Poljacima, ali to su samo nagađanja. Napao je Poljsku. Poljaci se na početku nisu mogli obraniti jer mobilizacija nije provedena na vrijeme. Ono što se uspjelo mobilizirati bilo je nedostatno. Zbog toga je Varšava i pala u manje od mjesec dana (27. rujna 1939. godine). No, nisu samo Nijemci krivi. Sovjetski savez iskoristio je situaciju te je pod krinkom zaštite Ukrajinaca i Bjelorusa napao Poljsku dva tjedan nakon Nijemaca.

Iz navedenog istraživanja vidljivo je da su Poljaci početkom ljeta počeli s mobilizacijom. Možda bi se i uspjeli bolje organizirati da im Velika Britanija i Francuska nisu sugerirali politikom čekanja. I što su dočekali? Već je ranije odgovoreno na ovo pitanje. Bilo kako bilo, Poljaci su uspjeli okupiti dio raspršenih vojnika koji nisu uspjeli pobjeći iz zemlje (kao članovi vlade koji su pobjegli odmah na početku rata). Treba odati dužno poštovanje generalima koji se nisu predavali, nego su se odlučili oduprijeti okupatorima. Savez za oružanu borbu (ZWZ) uspio je okupiti nekoliko tisuća hrabrih boraca. Aktivnosti su na početku bile neorganizirane, više spontane, ali su se s vremenom poboljšavali. Kao što nijedna organizacija ne može djelovati bez vodstva i različitih struktura upravljanja, tako je i ZWZ imao glavnog zapovjednika (koji je, naime, bio u Francuskoj-general Sosžnkowski, ali je postavio rukovodećeg zapovjednika, generala Roweckog te kasnije druge generale), a koji je imao podređenog u svakom okrugu.

U radu je navedeno i niz primjera koliki je bio nesrazmjer između ljudstva i naoružanja koje je posjedovao ZWZ i AK. U takvim okolnostima im je sigurno bilo teško boriti se protiv nekoliko puta jačega i opremljenijeg neprijatelja. Možemo zaključiti da su se, osobito na početku, borci ZWZ-AK-a borili za svoju državu iako su nekada znali da su nadjačani te da je mala mogućnost da će uspjeti. No, oni se nisu predavali. Kroz različite diverzantske akcije i sabotaže razljućivali su neprijatelje što je ponekada imalo i kobne

posljedice (Sturmwind I i II). U nekim operacijama previše su se oslanjali na vojnike Crvene armije koji su im na početku bili neprijatelji, onda prijatelji, pa na kraju opet neprijatelji. Hvatali su svaku priliku kako bi djelovali protiv Nijemaca, a samim time su sebi otežavali jer ih je NKVD razotkrivao ili ubijao. Primjer akcije Oluja najbolji je primjer toga da neprijatelj postaje suradnik. U to vrijeme vodstvo AK-a nije previše marilo za žrtve koje su pobijene u Katynu. Oni su se samo željeli boriti protiv Nijemaca, a kad su se riješili Nijemaca, dobili su novi problem – komuniste. Protiv njih se nisu uspjeli boriti do kraja jer su ih oni ukinuli.

Nadalje, drugi problem je taj što se AK previše oslanjali na saveznike koji im nisu pomogli kada su pomoć najviše trebali i očekivali. Prije rata bila im je garantirana pomoć, ali kad je rat izbio pomoć nije stizala. Tek je kasnije uspostavljen zračni most koji je dopremao oružje, hranu i lijekove, ali on nije bio dostatan. Jedno od opravdanja je i to što su Nijemci zauzeli Francusku, zemlje Beneluxa te onemogućavali dopremu istih. No, nema opravdanja za Varšavski ustanak. Saveznici su napredovali prema Njemačkoj i oslobađali Europu. Mogli su lakše dopremati potrebne zalihe borcima AK, ali su i onda zastali. Problem je postao SSSR. Nije dopuštao da lete preko teritorija koji je zauzela Crvena armija. Tijekom Ustanka poginulo je nekoliko desetaka tisuća civila. Zbog čega? Tko je kriv za to? Odgovore na ova pitanja ne nailazimo u literaturi (ili ako ih nailazimo, onda su ona potpuno kontradiktorni). Oni se najčešće svode na to da je AK trebala čekati pogodniji trenutak ili da je trebala čekati Crvenu armiju da „oslobodi“ Varšavu. Crvena armija je čekala da Nijemci pobiju Poljake kako bi oni kasnije imali manje posla.

Da sumiramo, organizacija SWZ-AK je bila organizacija koja se borila protiv okupatora (Njemačke i SSSR-a). U njoj su sudjelovali desetci tisuća Poljaka (bio je i mali broj Ukrajinaca i Židova) te se su izvodili diverzantske akcije i sabotaže kako bi se oslobodili. Većinom jedinice AK-a nisu bilo potpuno opremljene, ali su koristile ono naoružanje koje su sakrili prije početka rata, koje su dobili od Velike Britanije, koje su sami napravili, a najčešće ono koje su ukrali ili uzimali od ubijenih neprijatelja. Njihova borba trajala je 6 godina. U tih 6 godina bilo je više desetaka tisuća poginulih te više tisuća ranjenih i nestalih. Organizacija je imala zapovjedni lanac koji su činili iskusni vojnici koji su prije rata završili vojne akademije ili su svoje činove stekli u borbama. Osim muškaraca, unutar ZWZ-AK borile su se i žene te djeca. Bilo je i katoličkih svećenika koji su se borili zajedno uz svoj narod. Svi su imali za cilj jedno – Slobodu, a ne da netko drugi njima upravlja. Osim što su se borili za slobodu, borili su se i protiv kriminalaca i pljačkaša. Htjeli su napraviti Poljsku koja će biti neovisna i demokratski uređena država. Nažalost, izgubili su. No, njihove žrtve nisu uzaludne.

One se i danas prepričavaju i prepričavat će se godinama. Upisane su u poljskoj, ali i svjetskoj povijesti jer su se borili protiv totalitarizama – nacizma i komunizma. Na tim temeljima počiva i današnja Europa te su oni jedan od kamena temeljaca takve Europe – koja ne odobrava niti jedan totalitarni režim.

LITERATURA I IZVORI:

1. *Armia Krajowa, szkice z dziejów Sił Zbrojnych Polskiego Państwa Podziemnego* (ur. Krzysztof Komorowski), RYTM, Warszawa, 1999.
2. *Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945,* I. svezak, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1990.
3. Armstrong, John Lowell, The Polish Underground and the Jews: A Reassessment of Home Army Commander Tadeusz Bór – Komorowski's Order 116 against Banditry, u: *The Slavonic and East European Review*, vol. 72, br. 2, Modern Humanities Research Association and SSEES/UCL, London, travanj 1994., str. 259-276.
4. Będźmirowski, Jerzy, Cooperation between the British Royal Navy and the Polish Navy During World War II regarding the Education of Naval Cadres, u: *The Journal of Slavic Military Studies*, vol. 21, Routledge, Oxford, travanj 2008., str. 657-668.
5. Borejsza, Jerzy W. La résistance polonaise en débat, u: *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, vol. 67, SciensecPO, Pariz, srpanj-listopad 2000., str. 33-42.
6. Chlebowski, Cezary, *Wachlarz, Monografia wydzielonej organizacji dywersyjnej Armii Krajowej, wrzesień 1941 – marzec 1943*, Pax, Warszawa, 1985.
7. Curry, Andrew, Revolt... and Betrayal, u: *World War II*, vol. 27, br. 1, Weider History Group, Leesburg, Virginia, svibanj – lipanj 2012., str. 40-47.
8. Drozdowski, Marian Marek, American Polonia and the Warsaw Uprising, u: *Dialogue and Universalism*, vol. 16, br. 7, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 2006., str. 45-74.
9. Dukovski, Darko, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća*, II. dio (1914. do 1999.), Alinea, Zagreb, 2005.
10. Dukovski, Darko, *Usud Europe; Pandorina kutija europska*, C.A.S.H, Pula, 1999.
11. Dukovski, Darko, Dukovski, Vedran, *Vojna povijest od Napoleona do suvremenih vojnih sustava*, Nova Istra, Pula, 2014.
12. Duraczyński, Eugeniusz. Some Remarks on the Regional Characteristics of the Resistance Movement in Poland, u: *Acta Poloniae Historica*, Vol. 28, Instytut Historii PAN, Warszawa, 1973., str. 39-61.
13. Fox, John P., Katyn: Tragedy Upon Tragedy, u: *History Today*, vol. 60, br. 6, History Today Ltd., London, lipanj 2010, str. 31-34.

14. Garliński, Józef, The Polish Underground State, u: *The Journal of Contemporary History*, vol. 10, br. 2, SAGE, London, travanj 1975., str. 219-259.
15. Hrybacz, Janusz, *Karta dziejów wileńskiej i nowogródzkiej Armii Krajowej: Miedniki – Kaługa – Lasy podmoskiewskie*, vlastita naklada, Gorzów Wielkopolski, 2001.
16. Jacobmeyer, Wolfgang, Die polonische Widerstandsbewegung im Generalgouvernement und ihre Beurteilung durch deutsche Dienststellen, u: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 25. Jahrg.*, Institut für Zeitgeschichte, München, listopad 1977., str. 658-681.
17. Janczewski, Georg H., The Origin of the Lublin Government, u: *The Slavonic and East European Review*, vol. 50, br. 120, Modern Humanities Research Association, London, srpanj 1972., str. 410-433.
18. Karski, Karol, The Crime of Genocide Committed Against the Poles by the USSR Before and During WWII: An International Legal Study, u: *Case Western Reserve Journal of International Law*, vol. 45, br. 3, Cleveland, Ohio, proljeće 2013., str. 703-760.
19. Kobos, Andrzej M., Kanały w Powstaniu Warszawskim, u: *Zeszyty Historyczne*, vol. 109, Instytut Literacki, Pariz, 1994., str. 55-88.
20. Krzyżański, Jerzy, R., The Legendary Courier from Warsaw, u: *Dialogue and Universalism*, br. 7-9, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 2004., str. 23-29.
21. Marjanović, Jovan, Brajović, Petar, Mraović, Nikola, Andrić, Milan, Marković, Milutin, Studić, Dimitrije, Vasiljević, Jovan, Katić, Stojadin. *Drugi svetski rat*. Prvi svezak. Mladost. Beograd. 1969.
22. Mick, Christoph, Incompatible Experiences: Poles, Ukrainians and Jewes in Lviv under Soviet and German Occupation, 1939-44, u: *The Journal of Contemporary History*, vol. 46, br. 2, SAGE, London, travanj 2010., str. 336-363.
23. Nagórski, Zygmunt, *Warsaw fights alone*, Maxwel, Love & Co. Ltd., London, 1944.
24. Pełczyński, Tadeusz, *Armia Krajowa i Powstanie Warszawskie*, Muzeum Armii Krajowej, Kraków, 2007.,
25. Reynolds, Jaime, 'Lublin' versus 'London' – The Party and the Underground Movement in Poland, 1944 – 1945, u: *Journal of Contemporary History*, vol. 16, br. 4, SAGE, London, listopad 1981., str. 617-648.
26. Sanford, George, The Katyn Massacre and Polish – Soviet Relations,1941 – 43, u: *Journal of Contemporary History*, vol. 41, br. 1, SAGE, London, Thousand Oaks, New Delhi, siječanj 2006., str. 95-111.

27. Schwonek, Matthew R., Gen. Kazimierz Sosnkowski's Order of the Day No. 19, u: *The Journal of Slavic Military Studies*, vol. 21, Routledge, Oxford, 2008, str. 364-376.
28. Sulzberger, Cyrus Leo. *Drugi svjetski rat*. Mladost, Zagreb, 1971.
29. Szacka, Barbara, Polish Remembrance of World War II, u: *International Journal of Sociology*, vol. 36, br. 4, M. E. Sharpde, Inc., Armonk, New York, zima 2006-7, str. 8-26.
30. Taylor, Alan John Percivale, *Uzroci Drugog svjetskog rata*, Znanje, Zagreb, 1994.
31. Wasilewski, Witold, The Birth and Persistence of the Katyn Lie, u: *Case Western Reserve Journal of International Law*, vol. 45, br. 3, Cleveland, Ohio, proljeće 2013., str. 671-693.
32. Williamson, David G., *The Polish Underground 1939-1947*, Pen & Sword, Barnsley, South Yorkshire, 2012.
33. Wyszyński, Robert, Przesiedlenia ludności polskiej z ZSRR w latach 1920-1960, u: *Studia BAS*, vol. 34, br. 2, poljski Sejm, Warszawa, str. 107-130.

Internetski izvori:

1. http://www.sww.w.szu.pl/index.php?id=polska_sluzba_zwyciestwu_polski (pristupio 1. lipnja 2015.)
2. http://www.ipsb.nina.gov.pl/index.php/a/antoni-marian-stanislaw-sanojca (pristupio 1. lipnja 2015.)
3. http://www.ogrodywspomnien.pl/index/showd/49722 (pristupio 1. lipnja 2015.)
4. http://www.irekw.internetdsl.pl/janusz_albrecht.html (pristupio 1. lipnja 2015.)
5. http://pl.wikipedia.org/wiki/Adam_%C5%9Awitalski (pristupio 1. lipnja 2015.)
6. http://www.ogrodywspomnien.pl/index/showd/59113 (pristupio 1. lipnja 2015.)
7. http://www.sppw1944.org/index.html?http://www.sppw1944.org/biografie/thun.html (pristupio 1. lipnja 2015.)
8. http://www.diversityvoice.com/en/information/history/2420-history-of-poland-after-the-1st-september-1939.html (pristupio 2. lipnja 2015.)
9. http://nowahistoria.interia.pl/kartka-z-kalendarza/news-1-lutego-1944-r-zamach-na-gen-franza-kutschere-dowodce-ss-i-,nId,1099159 (pristupio 2. lipnja 2015.)
10. http://www.warsawuprising.com/witness/parasol.htm (pristupio 2. lipnja 2015.)
11. http://www.feldgrau.com/kaminski.html (pristupio 3. lipnja 2015.)

12. http://www.konflikty.pl/historia/druga-wojna-swiatowa/szare-szeregi/ (pristupio 4. lipnja 2015.)
13. http://www.info-pc.home.pl/whatfor/baza/kanaly.htm (pristupio 4. lipnja 2015.)